

horrorem. Et ne quis hæc casu accidisse, et somnum non mirandum esse contendat, nos e regione tanto illud sublimius quanto subtilius est veneramur, tantoque magnificentius et majori fatemur attollendum præconio, quanto per hoc non a morbo quolibet caro mox moritura sed victura in perpetuum ab odii lethalis abyssu anima suscitatur. Rex siquidem, quem pridie quam hæc videret, tum per ministros publicæ functionis, tum per seipsum aperta verborum contumelia fuerat insecutus, hunc

A correptus ab illo, qui respicit terram et facit eam tremere, in familiarem recipit gratiam, et pro quibuscumque postulavit prona mente largitus est; ut in hac mutatione dextræ Excelsi, ipse laudetur et adoretur, in cuius manu corda sunt regum, qui cum sit in sanctis suis mirabilis, ad laudem et gloriam nominis sui, cuius sit meriti martyr noster egregius, subtili admodum ac multiplici miraculorum indicio declaravit. Alii alii hinc dixerunt sed sic fuit visio.

SANCTI THOMÆ

CANTUARIENSIS ARCHIEPISCOPI ET MARTYRIS

VITA SECUNDA

AUCTORE ROGERIO DE PONTINIACO.

PROLOGUS.

Quoniam apud omnium fidelium mentes pretiosissimi martyris Thomæ, Cantuariensis archiepiscopi, passio veneranda singularem obtineat reverentiam et devotionem, multorum tamen movet animos, quod de ejus vita et actibus nusquam plena reperitur historia, maxime cum lucerna ista non sub modio latuerit, sed in evidenti super Ecclesiæ candelabrum posita, non tantum occidentalium partium angustias, verum etiam totius orbis latitudinem splendore suo irradiaverit. Pro ignorantia enim veritatis nonnullis de beato viro non solum diversa, sed etiam contraria sensisse cognovimus, quorum ignorantia necessaria quidem sed tamen temeraria et nimis forte præsumptuosa diligentia consulendum æstimavimus, ne et falsitas illis fiat in devotionis detrimentum et posteris in erroris seminarium.

Porro aliquid de beati viri vita et actibus pretiosæ que mortis ejus triumpho vir illustris, Joannes Salesberiensis, claro quidem et fideli sed admodum succincto edidit eloquio; in quo, etsi devotioni fidelium plurimum profuit, ad plenum tamen minime satisfacit, compendiario, ut ipse asserit, utens sermone, ne illa scilicet quæ tunc temporis notissima et vulgata habebantur diffusius et expressius prosequens, non tam necessarius quam superfluous videretur. Sane si hoc eidem Joanni facere placuisset, nullus procul dubio utilius vel melius illo id efficere potuisset, cui et dicendi facultas erat incomparabilis, et rerum gestarum certissima inerat notitia; quippe, qui ab ineunte ætate beato viro socialiter ad hæserat, et in persecutionibus comes individuus

B exstiterat. De his et quibus post mortem Dominus sanctum suum mirificavit, eumque non tantum cælis sed et terris pretiosæ mortis merito vivere declaravit, vir venerabilis Benedictus Cantuariensis ecclesiæ prior copiosam texuit relationem unde evidenter agnoscitur quam sit pretiosa in conspectu Domini mors sancta ejus, quem tantis virtutum et miraculorum indicis incessanter commendare non desinit.

Denique nos etiam qui beato viro tempore exsilii sui ministravimus, quique sacra manuum ejus impositione officium sacerdotale suscepimus, ea, quæ de ipso minus dicta sunt, ne temporis vetustate penitus pereant a memoria, stylo quidem rudi et inculto, sed veritate plenissima adnotare curavimus, nihil omnino inserentes, nisi quod vel ipsi vidimus et audivimus, vel certissima ac fidelissima eorum, qui interfuerunt, relatione cognovimus. Si cui tamen vilitas forte et abjectio dictaminis sorduerit, veritas tamen laciniato tecta schemate non vilescat.

Thomas igitur civitate Londoniarum parentibus secundum civilem statum eminentissimis oriundus fuit. Patri nomen erat Gilbertus, mater vero ejus Mathildis vocabatur. Quæ, quamvis ultra civilem conditionem generis excellentia claruisse visa sit, eam tamen multiplex morum honestas et religionis ac devotionis eleemosynarumque assiduitas multo magis venerabilem et commendabilem faciebant.

Hæc quodam tempore cum concepto fetu gravida se de nocte sopori dedisset, visum est ei quasi Tamesis fluvius, qui Londonias præterfluit, totus la

ventrem suum per os influeret. Expergefacta plurimum de visione mirata est, nec otiosum reputabat quod præter solitum ita sibi contigisset. Virum quemdam religiosum et litteratum super visione consultura adiit, qui licet somnia non curanda didicisset, nec muliebres visiones multi penderet, reverentiam tamen matronæ sciscitantis attendens respondit, quod in Scriptura sacra aqua populos significaret, mirarique se quidnam sibi vellet quod aquas, hoc est populos, in ventrem influere vidisset, ignarus nimirum futurorum quæ hodie in Ecclesia Cantuariensi palam est videre. Correpta igitur a viro illo et edocta ne deinceps somniis, quæ multos errare fecerunt, crederet, reversa est ad propria.

Nec multo post elapso tempore, iterum visum est ei quiescenti quasi Cantuariam orationis gratia advenisset: cumque ad ecclesiam quasi jam ingressura accederet, subito, ut ei videbatur, ita venter ejus intumuit, ut vix per majoris ecclesiæ januas se ingredi posse putaret. Postquam tamen cum difficultate ingressa est, in tantam tamque diffusam magnitudinem venter illius, ut ei videbatur, intumuit et excrevit, ut totus ecclesiæ spatia occuparet. Evigilans et recordans somnii vehementer obstupuit et expavit; non tamen ad conjectorem suum supra memoratum redire præsumpsit, verita ne ab eo curiositatis argueretur. Siluit igitur conservans ista in corde suo. Impleto autem tempore pariendi, peperit filium. Die festo beati Thomæ apostoli puer natus est, eodemque die post vesperas baptizatus Thomæ nomen accepit. Exinde diligenter enutritur, habens nutricem quæ maternis in puerili ministerio parceret laboribus, ut ipsa ejus mater interim orationibus et solitis pietatis operibus licentius insistere posset.

Quadam vero nocte cum mater de filio sollicita obdormiisset, visum est ei quasi puer nudus et absque operimento in cunabulis jaceret, unde, ut sibi videbatur, vehementer commota nutricem de negligentia et incuria vocibus asperioribus increpabat. Nutrix vero puerum et diligenter obvolutum et fascia curiose astrictum dicebat, quin imo et pallium holosericum rubrum, miri splendoris et operis, ei superpositum asserebat.

Visum est matri quasi festina accurreret, cognitura utrum nutrix tam de puero quam de pallio vera testaretur. Cumque secundum verba nutricis invenisset, mirata est plurimum pulchritudinem et splendorem pallii, volensque venustatem mirifici operis certius et plenius considerare, cœpit illud ex parte nutrice adjuvante velle explicare; sed brevitatis ipsius cameræ explicare penitus non sinebat. Egrediuntur in majorem domum, quæ et ipsa sua brevitate hoc fieri non patiebatur. Inde in plateam exeunt, sed et ipsa nihilominus modica parte pallii explicata tota visa est occupari. Unde majori videndi desiderio anxie tandem extra civitatem in campum qui dicitur Smedhefell egrediuntur, ut vel saltem ibi in maxima campi patentis latitudine decorem

A et magnitudinem pallii pro voto inspicere possent. Cumque modis omnibus in explicatione pallii laborarent, et ipse etiam campus sua brevitate eas jam concludere et coarctare videretur, audiunt vocem dicentem frustra eas et incassum niti, quum nec tota Anglia pallii illius magnitudinem comprehendere sufficeret. Hæc non dicimus quasi per muliebres visiones viri magnificentia velimus astruere; sed ne ea quæ contigisse constat, saltem in hujusmodi supprimere videamur.

Sed nec divinæ pietati indignum videtur, et piæ et religiosæ matri de filii futura magnificentia et gloria hoc modo innotescere, cum de hujusmodi multa in Scripturis contineantur exempla.

Cum autem puer ad annos dociles pervenisset, litterarum studiis a matre traditur. Jam enim etiam in tali ætate præ cæteris coævis suis quiddam splendoris et gratiæ in ejus vultu et moribus eminebat. Verum quia non prius quod spirituale sed quod carnale est, qualiter primævæ ætatis tempora transegerit, procuramus, nihil more laudantis vel aliquem commendare satagentis apponentes, sed simplicem veritatem simplici et fideli sermone breviter adnotantes. Crescente itaque corpore roboris augebatur simul et intelligentia mentis, tantaque ei inerat ingenii et memoriæ vivacitas, ut et facile audita caperet, et quæ semel didicisset, sine difficultate quando et quoties volebat, recoleret. In sententiis quoque difficillimis elucidandis et in quæstionum perplexarum enodationibus multos viros graves et doctos acumine felicitatis ingenii præcedere videbatur. Sed et ipsorum corporalium sensuum mira ei inerat perspicacitas et subtilitas, quod nos quoque in majori ejus ætate multoties probavimus, ita ut vix aliquid in ejus præsentia licet longiuscule et submisse dici posset, quod non audiret, si aurem apponere voluisset. Similiter etiam nihil quod odoratum irritare poterat, quod non statim quamvis remotum vel fetidum nares ejus offenderet vel odoratum demulceret: et unde ista nisi de gratia, quæ etsi necdum spiritaliter, corporaliter tamen in eo ista usque multorum admirationem operabatur?

Hospitabatur in domo patris sui miles quidam nomine Richerius de Aquila, vir quidem secundum sæculum nobilis et honorabilis, canum tamen et avium exercitationi fere semper intentus. Hunc Thomas adhuc puer, cum per dimidium annum a scholis vacaret, ad talia negotia procedentem libenter frequenterque sequebatur, plurimumque talibus occupationibus delectabatur, indeque hujusmodi traxisse creditur consuetudinem, cui etiam in majori postea ætate, quoties vacabat, operam impendebat. Contigit autem ut memoratus miles quadam die ad simile negotium more solito exiret, et Thomas eum equo sedens sequeretur, eratque iis transitus per quemdam fluvium rapidissimum in quo erat pons parvus et arctus, qui tantum pedestres transmittere posset. Erat quoque non longe inferius molendinum, ad quod iste fluvius, ripis hinc inde

congestis ne efflueret, magno cum impetu præceps A
 vergebat. Miles autem compendii causa periculum
 contemnens transivit pontem prior : quem Thomas
 tutus et capuciatu, quippe qui nihil infortunii sus-
 picabatur, e vestigio subsequitur. Et ecce, cum ad
 pontis medium venisset, subito pes equo labitur et
 puer cum ipso equo in medium fluminis prolabitur.
 Excipitur igitur ab aquis et violento undarum im-
 petu ab equo disjunctus ad inferiora rapitur, jactu
 que molendino, tam a rota conterendus, quam ab
 aquis suffocandus, approximabat. Dum hæc age-
 rentur, et Thomas in confinio mortis constitutus
 videretur, homo, qui molendinum curabat, nihil
 penitus de his quæ agebantur sciens, aquam subito
 a rota exclusit. Miles autem et qui eum comitaba-
 tur, magnis et miserandis clamoribus puerum secus B
 ripam sequebantur, quorum vocibus molendino jam
 quieto et a strepitu cessante auditis : homo præfa-
 ctus tandem de molendino admirans quid vellet egre-
 ditur, et Thomam in mediis fluctibus conspicuus,
 injecta celeriter manu semivivum enim et vix palpi-
 tantem ad terram extraxit. Nullus hoc casu con-
 tigisse crederit, et non potius divinam providen-
 tiam tam subitam et inopinatam subventionem per-
 iclitanti puero et futuro Ecclesiæ suæ antistiti
 misericorditer procurasse.

Mater vero ejus, cognito quod acciderat, non tam
 de periculo doluit, quam de mirabili et inopinata
 ejus liberatione gavisa est ; exinde de futuris spem
 colligens, quod non frustra eum divina misratio tali C
 modo a morte eriperit.

Consueverat autem ipsa ejus mater venerabilis
 certis temporibus filium suum ponderare, appositis
 ei panibus et carnibus et vestimentis, nummis etiam
 et aliis speciebus quæ usibus essent pauperum nec-
 cessaria, et ea omnia egenis distribuere, per hæc
 eum divinæ pietati et beatæ semper virgini Mariæ
 protectione attentius satagens commendare. Nam et
 ipsa, inter opera pietatis quæ et diligenter et indesi-
 nenter exercebat, præcipuam devotionem circa beatæ
 Virginis memoriam semper habebat, docebatque
 sollicitè filium suum, sicut ipse referre solebat, ti-
 morem Domini, et ut beatam semper virginem Ma-
 riam speciali devotione amplecti et venerari satageret,
 eamque tanquam vitæ et actuum suorum gubernatri- D
 cem atque patronam incessanter invocaret, eique
 post Christum spem suam committeret. Cum autem
 Thomas annum ætatis vicesimum primum implevis-
 set, mater, quæ sola, ut erudiretur, instabat, defuncta
 est, et exinde circa studia Thomas se remissius cœpit
 habere.

Paternam igitur domum quasi vacuum et desola-
 tam sublata matre fastidians, ad quemdam Lundren-
 sem cognatum suum, qui non solum inter concives,
 verum etiam apud curiales grandis erat nominis et
 honoris, se contulit, apud quem ferme per triennium
 consistens plurima bonæ indolis experimenta his
 qui tunc eum nosse poterant præstitit.

Luxuriam namque, scurrilitatem, et avaritiam

A tanto studio et execratione detestatur, ut illis, qui-
 bus talia placent, omnino se odibilem et ingratum
 fecisset, nisi superexcellens ejus mansuetudo et li-
 beralitas etiam ipsis, quibus in hac parte displicebat,
 eum amore dignum præstitisset. Nihil enim ex his
 quæ habere poterat curans aut reservans, universa
 in usus et voluntates sodalium suorum liberali mun-
 ificentia dispertiebat, jam talibus præludiis infor-
 nante eum gratia ad illum, qui postmodum in eo
 claruit, mundanarum rerum contemptum et erga
 pauperes miserationem.

Interdum autem cum inter sodales confabulationis
 fieret occasio, verba habebat communia et quasi
 amatoria, ne ab hujusmodi quoque hominum genere
 omnino extorris et inhumani haberetur, cum ta-
 men in castitatis puritate esset admirandus. Fa-
 ciebat hoc ex industria, qua plurimum callebat,
 frontem juxta sapientis consilium prætendens aliis
 non dissimilem, cum intus essent vere omnia dissi-
 milia.

Eo tempore vir reverendissimus Theobaldus de
 Beccensi monasterio assumptus, Ecclesiæ Cantua-
 riensi et merito et dignitate præsidebat : vir quidem
 per omnia laudabilis et magnificus, et tam in sæcu-
 laribus quam ecclesiasticis negotiis experientissimus.
 Hujus quidam officialis, cum commissorum sibi causa
 agendorum Londonias frequentare et in domo patris
 Thomæ hospitalitatis gratia ex longo tempore diver-
 tere consuevisset, Thomamque ab infantiâ plenius
 cognovisset, videns eum jam juvenem elegantem et
 tam literis instructum quam prudentia et moribus
 ornatum, cœpit ei suadere ut una secum ad domini
 sui Cantuariensis curiam proficisceretur. Sed Tho-
 mas reputans se non tam officiosum quam præsum-
 ptorem habendum si se non vocatus ingereret, iterum
 distulit ; donec supradicti viri suasionem plenius cer-
 tificatus, tandem cum competenti et honesto apparatu,
 ipso comitante, pontificis se reverendis aspectibus
 præsentavit. Quem vir altioris prudentiæ intuitus,
 et ex occurso faciei sensatum intelligens, gratanter
 et honorifice suscepit : secumque manere præcepit.
 Exinde Thomas in curia familiariter conversatus,
 brevi tempore in tanta a pontifice habitus est gra-
 tia, ut nullum illi familiariorem, nullum, ut putabat,
 haberet chariorem. Siquidem vir sapiens, mansuetu-
 dinis illius et prudentiæ sinceritate celeriter cognita,
 eum consiliis suis indesinenter adhibebat : et negotia
 ei sua frequenter committebat : experiensque illum
 et in consiliis prudentem et in negotiis strenuum ac
 fidelem, arctiori sibi eum dilectionis et familiaritatis
 vinculo conjungere satagebat, verumtamen non
 absque invidia.

Erat namque quidam tam pontificali familiaritate
 quam ecclesiastica dignitate sublimis, nomine Ro-
 gerius de Ponte, episcopi Cantuariensis archidiaconus,
 qui non æquanimiter Thomæ tantam in curia
 gratiam sustinebat. Hic non solum apud se intestina
 invidiæ peste tabescebat : verum aliquoties palam
 in contumelias et impropria erumpebat, ita ut Tho-

maia clericum Baillehache plerumque vocitaret: sic enim cognominabatur vir ille, cum quo ad curiam venerat. Nec fuit momentaneus et transitorius hujus livor invidentiæ, sicut postmodum rei probavit eventus. Thomas tamen nihilominus in solita se continens mansuetudine, gratia proficiebat apud Deum et homines. Interim autem, quantum licuit, juri civili et sacris canonibus studium adhibuit; ut per hæc in causis perorandis seu decidendis instructor haberetur, et ecclesiasticarum rerum notitiam plenius consequeretur. Exstitit causa, qua Cantuariensis antistes Theobaldus Romanam Ecclesiam visitare disponderet, profectusque est, ut dignum erat, cum honesto et copioso comitatu, assumpto etiam secum Thoma, de cujus prudentia et fidelitate præcipue confidebat. Nec immerito, nam in ipso itinere et negotio suo eum sibi in multis necessariis expertus est. Reversus autem prospere, et de Thomæ præstantia certior factus, majori eum dignum reputans, primo illi ecclesiam de Otforda contulit. Postea vero aliquoties ecclesiasticorum negotiorum causa eum Romam direxit; in omnibus ejus industriam merito collaudandam experiens. Ea tempestate Willelmus Eboracensis archiepiscopus vitæ termino et pontificali officio feliciter expleto, beato sine quievit.

Eboracensi itaque sede vacante, Theobaldus Cantuariensis antistes et totius Angliæ primas, modis omnibus satagit, qualiter archidiaconum suum Rogerium de quo paulo ante meminimus eidem sedi præficeret, quatenus per hoc et dignitati Ecclesiæ Cantuariensis et honori suo et in clerico suo prospiceret, et Thomæ ad majora viam aperiret. Nec frustratus est a proposito suo: nam memorato Rogerio cum conniventia regis in Eboracensi sede substituto et consecrato, absque mora archidiaconatum Cantuariensis ecclesiæ et præposituram Beverleix, quæ Rogerius obtinuerat, cum aliis ecclesiis pluribus Thomæ assignavit.

Thomas igitur, his adeptis, non jam privato morum genere contentus, ad majora atque clariora evidentioraque virtutum argumenta se sustulit: redditus suos in usus et necessitates indigentium misericorditer abundeque dispertiens; et reliqua quæque, nam et illud pro tempore omittere non oportebat, in quoslibet mira libertate et honorificentia profundeus. Archiepiscopus vero cernens circa Thomam suam minime errasse judicium, imo spe majora provenisse, plurimum ejus magnificentia delectabatur. Ipse vero Thomas cum in omnibus et ab omnibus magnificus haberetur, nullam tamen inde concipiens insolentiam, solito majori humilitate et reverentia pontifici suo in omnibus obtemperabat.

Eo tempore, anno scilicet ab incarnatione Domini millesimo centesimo quinquagesimo quarto, Henrico Gaufridi Andegavensis comitis et Mathildis imperatricis filio in avitum regnum succedente, varii per Angliam tumultus et novarum rerum studia orie-

bantur: eratque in Ecclesia regni illius non modica trepidatio: tum propter suspectam regis ætatem, tum propter collateralium ejus circa ecclesiasticæ libertatis jura notam malignitatem. Nec frustra, sicut rei exitus indicavit. Cantuariensis autem antistes tam de præsentis sollicitus quam de futuro timidus, aliquod remedium malis, quæ imminere timebantur, opponere cogitabat: visumque est ei, si Thomam regis posset inserere consiliis, maximam exinde quietem et pacem Anglicanæ Ecclesiæ posse provenire. Sciebat enim eum magnanimum et prudentem: qui et zelum Dei haberet eum scientia, et ecclesiasticam libertatem totis affectibus æmularetur. Ascitis igitur ad se Cantuariensis antistes Philippo Baiocensi et Arnulfo Lexoviensi episcopis, quorum consiliis rex in primordiis suis innitebatur, cœpit de Thomæ prudentia, strenuitate, et fidelitate, atque morum laudabili et admirabili mansuetudine inferre sermonem, memoratisque episcopis secundum voluntatem et suasionem archiepiscopi annuentibus, Thomas regiam ingressus curiam cancellarii nomen officiumque suscepit. Exinde qualiter geminum virum gesserit, ecclesiasticum scilicet et curialem, non est facile explicare. In primordiis tamen suis tantus æmulatorum assultus pertulit, tantaque delatorum lacessitus est protervia, ut sicut ipse pontifici suo et aliis amicis suis familiari conquestione fateri solitus erat, a curia recedere disponderet, si absque opprobrio et infamiæ nota id fieri posset. Verum rex fide illius et industria citius cogni a, tanta eum dilectione charissimum habuit, ut neminem aliquando æque dilexisse putetur. Omnibus itaque ei creditis, rex juvenilibus exercitiis operam dabat, Thomas vero vices ejus et negotia strenue et potestative exsequens, nunc princeps militiæ loricated exercitum præibat, nunc vacans ab expeditionibus jura populis dictabat. Solo namque nomine a rege differens regnum universum pro voluntate disponebat: principibus et magistratibus ad ejus nutum subjectis: certissimeque scientibus hoc solummodo regi gratum fore quod Thomas expedire judicasset. Et licet rex jam animo concepisset, quod postmodum opere declaravit, interim tamen Thomæ præsidio tutus et quietus manebat Ecclesiæ status: ipso in omnibus pravam regis voluntatem et collateralium ejus clandestinas machinationes caute et quasi ex oculo, ne suspicioni pateret, frustrante. Neque enim facile erat eo tempore aliquid fieri, quod Thomæ sententia non approbasset. Ad ampliorem quoque dilectionis commendationem tradidit ei rex filium suum primogenitum Henricum, injungens ei ut hominia et fidelitates regni Anglorum ei fieri faceret: sciens procul dubio tantum negotium per nullum melius quam per illum effectui mancipandum: sicut et factum est. Nam rege in Normanniæ partibus commorante, Thomas, convocatis comitibus et omnibus majoribus regni, regis mandatum, nullo contradicente vel resistente, effectui mancipavit, mirantibus quamplurimis quoniam id non facile absque tumultu nec

ipso rege præsente posse fieri putabatur. Quamvis igitur in sæcularibus negotiis esset occupatissimus, non tamen ea quæ Dei sunt obliviscebatur vel negligebat. Nam circa pauperes ita pietatis et misericordiæ visceribus affluebat, ut in hac parte eum homines sæculares superstitiosum potius quam religiosum reputarent. Introducebatur ad mensam ejus quotidie pauperum magna multitudo: quibus tanta victualium apponebatur copia, quæ etiam divitibus sufficere posset. Quocumque vero transiret, nunquam manus ejus vacabat a munere, dummodo esset qui peteret: omni namque occurrenti et elemosynam postulanti manum misericorditer porrigebat. Patebat ad eum incunctanter accessus miseris et oppressis: et causa viduæ ingrediebatur ad eum, faciebatque studiose judicium inopis et vindictam pauperum. Sequebatur autem eum tanta militum et diversi generis hominum multitudo, ut in comparatione multitudinis aliquoties domus regia pene quasi vacua maneret, et rex ipse quasi vacuus degere videretur. Sed quantum favori populari supra modum deditur videtur, fervebat tamen in eo fidei pietas et zelus ecclesiasticæ libertatis, castitatisque puritatem, quam ab ineunte ætate conceperat, vigilantem semper studio conservabat: sciens procul dubio quia, etsi omnia ei pro tempore et potestate licerent, non tamen omnia expedirent. Et licet ei mundus et quidquid mortalis vitæ lenocinia continent in omnibus applaudere videretur, nihil tamen eum aliquando fecisse constat, quod castitatem ejus in aliquo læderet vel minueret. Cognovimus certe ab his qui ei per viginti et eo amplius annos in ministerio familiariter astiterunt, quod nihil hujusmodi aliquando comperissent in eo; quin potius medicis suadentibus ut in hac parte naturæ suæ condescenderet, asserentibus quod hoc et ætati ejus et complexionem congrueret, plurimumque ei ad conservationem sanitatis conferret, respondere solitum, istiusmodi medicinam sibi penitus esse contrariam, quæ tam corpus quam animam potius fœdaret quam juvaret.

Per idem tempus defuncto Cantuariensi archiepiscopo Theobaldo, rex ei Thomam successorem dare disposuit: credens eum tanto honore dignissimum et ad suam utilitatem atque voluntatem in omnibus paratissimum. Thomas namque ex industria circa personas et res ecclesiasticas quasi severissimum se exhibebat; ut tali occasione omnem a se suspicionis notam excuteret, et regis voluntati, quam intime noverat, melius sub hac palliatione conveniret. Credens itaque rex propositum suum adversus Ecclesiam per eum potissimum posse impleri, quippe quem sibi in omnibus fidelissimum et ad voluntates suas pronissimum expertus fuerat, irrevocabiliter disposuit ut Ecclesiæ Cantuariensi præficeretur antistes.

Missis igitur duobus episcopis et cum iis magnate quodam fidelissimo sibi, Richardo scilicet de Luci, dedit iis in mandatis ut Cantuariensem conventum super electione pontificis convenirent. Qui venientes

A Cantuariam, capitulumque ingressi, regis primum benignitatem et devotionem multiplicibus verbis extulerunt; deinde Richardo de Luci, ut mandata regis iis proponeret, injunxerunt. Tunc Richardus, « Quoniam, inquit, sic placet dominis nostris episcopis, ut nos vobis regis voluntatem intumemus, noveritis certissime quod dominus noster rex, sicut ab ipsis melius audistis, studiosissimus est circa ea quæ Dei sunt, et circa sanctam Ecclesiam maximam et præcipuam gerit devotionem: præcipue autem circa Ecclesiam præsentem Cantuariensem, quam specialem in Domino matrem suam filiali dilectione humiliter et fideliter recognoscit. Quapropter, ne ex diutina pastoris absentia in aliquo sorte turbetur vel gravetur, sciatis ab ipso liberam vobis electionis datam licentiam: ita tamen ut personam tanto oneri et honori congruam eligatis. Non enim vos latet quod dominus noster rex in tali negotio nihil attendere consuevit, nisi quæ Deo credit esse placita et sanctæ Ecclesiæ utilia. Vobis itaque de cætero incumbit et omnino expedit, ut talem eligatis, cujus patrocinio secundum Deum et secundum homines gaudeatis. Si enim rex et archiepiscopus grato dilectionis vinculo sibi invicem cohæserint, seseque mutuo amicabiliter confoverint, non est dubium quin interim felicia sint tempora, quin status Ecclesiæ jucundus et quietus perseveret. Sin autem, quod absit! res in contrarium cesserit, quot exinde sequantur discrimina, quæ perturbationes, qui labores et tumultus, quot denique damna rerum et pericula animarum, vestram non puto latere sanctitatem! » Cumque Richardus finem dicendi fecisset, et ipsi episcopi ejus orationem laude dignam approbassent, prior Cantuariensis primum Deo gratias, deinde regi grates immensas pro sua erga se benevolentia et sollicitudine cum debita reverentia retulit: sicque ad nutum episcoporum nominatis et ad se vocatis quibusdam monachis nato et prudentia majoribus egressus est foras. Cumque consedissent et de verbo quod audierant tractare cœpissent, visum est iis nihil circumdici vel statui posse sine episcoporum et ipsius consilio Richardi, qui utique regis voluntatem optime noverant: ex qua totam electionis summam pendere oportebat. Vocaverunt itaque D regios legatos, Bartholomæum videlicet Exoniensem episcopum, et Hilarium Cirestresem, et Richardum. Qui cum venissent, et cum iis multum denique super proposito negotio contulissent, tandem omnes unanimiter, tam monachi quam episcopi, una voce eademque sententia cancellarium in pastorem et episcopum animarum suarum elegerunt. Monachi vero aliquandiu hæsitaverant in electione, non quia Thomam virum esse virtutis ignorarent, sed quia religionis habitum non præferebat, cum usque ad illa tempora fere semper Ecclesia Cantuariensis viros vita et habitu religiosos habuerit pontifices. Sanctus namque Augustinus, beati et apostolici papæ Gregorii monachus, qui genti Anglorum fidem Christi prædicavit, Cantuariensem et alias plures in par-

tibus illis ecclesias sub regulari et monastica disciplina ordinavit et instituit, quoniam consuetudines maxime in electione pontificis Cantuariensis ecclesia præ cæteris diligentius hactenus observaverat. Veruntamen solum illud quod in electi sui moribus horrebant, cæterarum virtutum et gratiarum, quæ in eo clarius eminebant, consideratione compensantes, corde bono et animo volente eum unanimes elegerunt. Episcopi itaque, quos ad hoc rex destinaverat, diem apud Londonias priori et monachis Cantuariæ assignaverunt, quo ea quæ de electionis celebritate restabant, publice coram omnibus episcopis et abbatibus regni totius in præsentia regis junioris consummarentur. Jam enim ei rex pater suus regnum disposuerat, et sicut superius dictum est, hominia et fidelitates regni per manum cancellarii sui ei fieri fecerat. Scripserat etiam ei rex de electione Cantuariensis ecclesiæ, significans quia, quidquid in ejus præsentia factum fuisset, ipse quoque concederet et confirmaret, ac per omne tempus ratum haberet.

Memorati igitur episcopi ex mandato regis universos episcopos et abbates regni; sed et conventualium ecclesiarum priores, necnon et comites atque proceres, omnesque regis officiales, ad præfixam diem Londonias convocaverunt. Cumque die statuto simul omnes convenissent: prior Cantuariensis formam electionis apud Cantuariam ex voluntate et mandato regis, præsentibus episcopis, quos ad hoc ipsum rex direxerat, celebratam, in præsentia et audientia omnium episcoporum cum reverentia pro palavit: seque sancto inspirante Spiritu, Thomam regni cancellarium in archiepiscopum concorditer et canonice elegisse. Episcopis quoque, qui apud Cantuariam missi a rege electioni interfuerant, tam electionis formam quam electi personam multipliciter commendantibus, assentiunt universi, et Deum tam votis quam vocibus consona gratulatione benedicunt.

Solus tamen inventus est Gilbertus Foliot, episcopus Londoniensis qui obloqueretur et submurmuraret; qui tamen videns unanimem omnium assensum suamque singularem malitiam nihil posse obtinere, et ipse pariter assensit. Eratque vir ille grandævus et multum litteratus, habituque monachus; qui, ut ferebat opinio, ad archiepiscopatum ex diu aspiraverat. Accedunt igitur omnes simul episcopi ad regis junioris præsentiam, assensum illius, favorem et gratiam in sua electione postulantes: quibus ipse cum multa exsultatione applausit, favit et assensit. Magistratus quoque officiales regni, nam et ad ipsos rex pater super electione scripserat: « Cum devotione et immenso gaudio electionem acceptaverunt et laudaverunt. » Henricus autem Wintoniensis episcopus non minus genere quam prudentia et religione clarus, ad regem puerum sic locutus est: « Dominus, ait, cancellarius electus noster multo jam tempore in domo regis patris vestri et in omni regno summum obtinuit locum, habituque in dispositione

A sua regnum, nec aliquid in tempore suo in regno actitatum est, nisi ad suum arbitrium; unde eum liberum et absolutum ab omni nexu et ministerio curiali, ab omni etiam querela et calumnia, omnique penitus occasione, Ecclesiæ Dei et nobis tradi postulamus, quatenus ab hac hora et deinceps emancipatus et expeditus quæ Dei sunt libere exsequatur. Cognovimus enim regem patrem vestrum vices suas in hoc negotio vobis delegasse, gratumque et ratum habiturum, quidquid a vobis inde fuerit constitutum. Gratiam habuit rex hujusmodi petitionem, Thomamque gratanter, secundum postulationem Wintoniensis episcopi, liberum et absolutum ab omnibus ecclesiastico ministerio contradidit. Ipse vero Thomas a principio, ex quo sermonem de sua promotione egressum comperit, modis quibus potuit, obviavit, ne res ad effectum veniret: sciens indubitanter duobus dominis concorditer non posse servire, quorum voluntates longe ab invicem discreparent: et quisquis Cantuariensis episcopus fieret, cito Deum aut regem infensum esse habiturum. Veruntamen, Deo aliter disponente, et Henrico Pisano præbyterum cardinali et apostolicæ sedis legato, monacho vero ordinis Cisterciensis procurante et modis omnibus instante, eumque ad susceptionem regiminis cohortante et animante; tandem ejus electio qualem breviter memoravimus exitum habuit.

Episcopi igitur condito inter se consecrationis die apud Cantuariam convenerunt: simulque cum eis abbatum et religiosorum et clericorum nobiliumque terræ illius multitudo infinita: tanti pontificis consecrationi et missarum atque benedictionum primitiis cupiens interesse. Ipse quoque Thomas cum maximo virorum religiosorum et aliarum venerabilium personarum comitatu ad diem occurrit, processeruntque venienti obviam cum gaudio et honore multo episcopi cum monachis et clero, populique multitudine innumerabili: tantaque fuit occurrentium devotio et exsultatio ut verbis nequeat explicari. Cumque vox lætitiæ et exsultationis undique personaret, Thomas tamen ad ista animum non apposuit: sed cum magna humilitate et contritione lacrymis ubertim fluentibus pedes accessit, plus cogitans de onere sibi imposito quam de honore impenso. Ordinatus est itaque et consecratus pontifex, imponente ei manum viro venerabili Henrico Wintoniensi episcopo. Is quippe inter coepiscopos tam religione quam genere eminebat; erat enim monachus et frater Stephani Blesensis qui regnum Anglorum post Henricum regem seniorein ferme per viginti annos obtinuerat. Willelmo namque Notho successit filius ejus, cognomento Rufus, qui sanctum et illustrem virum Anselmum Cantuariensem archiepiscopum de regno suo expulit; cui Willelmo Rufo, in venatione occupato, et a quodam milite sibi charissimo non tam casu quam divina, ut creditur, voluntate sagitta perempto, successit Henricus frater ejus, qui fuit pater Matildis imperatricis;

huic autem Henrico magnifico et potentissimo regi successit præfatus Stephanus Blesensis, frater Wintoniensiis episcopi et illustrissimi comitis Theobaldi senioris. Stephano vero adhuc superstitie et regnante, supervenit Henricus Matildis imperatricis filius, accepitque regnum. Cujus regni anno octavo Thomas est consecratus Cantuariæ antistes.

Consecratus autem studium et diligentiam propensior exhibere curavit, qualiter vita et moribus tanto gradui conveniret: moxque, divina cooperante gratia, mutatus in virum alterum, veterem hominem cum actibus suis exiit, novumque induit in justitia et sanctitate, celans tamen iterum hominibus propositum suum soliti habitus honestate; cilicio namque ad carnem indutus, lectioni et orationi indesinenter instabat: eripiens et subtrahens se quantum poterat negotiis sæcularibus, ut spiritualibus studiis liberius et efficacius vacare posset. Quoties tamen causis aliquibus eum interesse officii necessitas deposcebat, miram exhibebat in audiendo patientiam, in inquirendo seu discutiendo diligentiam, in judicando quoque justitiam. Tam munus quam personarum acceptione prorsus postposita corripiebat cum magna libertate delinquentes, durius autem semper divites et potentes: paratum ad ulciscendum se omnem inobedientiam, non solum verbi sed et operis attestazione, quoties expediebat comprobans, opera autem misericordiæ et pietatis, quæ dum adhuc esset cancellarius diligenter exercuerat, multipliciter auxit et cumulavit: decimis omnibus, quæcunque eum aliqua ratione alicubi contingebant, usibus pauperum deputatis. Viduis et orphanis atque infirmantibus lectoque decumbentibus egenis multa beneficia conferebat, eorumque quamplurimis quotidiana victus et vestitus stipendia perpetuo deputaverat. Prædecessor ejus piæ memoriæ Theobaldus prædecessorum suorum elemosynas pietatis studio duplicaverat; Thomas vero liberali æmulatione etiam duplum illius studuit duplicare. Introducebatur ad mensam ejus quotidie pauperum magnus numerus; et præter illos qui ad mensam ingrediebantur alios tredecim pauperes omni die circa vesperam faciebat secretius introduci, singulisque eorum post pedum abluionem et deosculationem, post copiosam refectionem, quatuor argenteos largiebatur. Quod si quando forte propter majorem aliquam occupationem manibus propriis perficere impediabatur, per servientes suos impleri faciebat. Inferebatur ad mensam ejus quotidie ferculorum et potionum varia copia, ut per hoc et patrii moribus congrueret, et de reliquiis abundanter solareur egenos. Varia etiam auri et argenti supellex mensam ejus et onerabat et honestabat; non quidem ad divitiarum ostentationem, sed pro more gentis et patriæ consuetudine. Ipse vero quantum ad se nihil nisi usum necessarium in hujusmodi reputabat: sic utens vasis aureis et argenteis quomodo fictilibus. Vestis adhuc ei erat in exterioribus ut prius, splendida scilicet, pretiosa

et honesta. Unde monachi Cantuarienses qui in cæteris quidem omnibus de felicitate vitæ et actuum illius in Domino gaudebant et gloriabantur, de hoc solo scandalizari et submurmurare videbantur: unus autem ex ipsis habens familiaritatem cum illo, secreta eum allocutione super hoc reverenter convenit: referens ei visionem quam cuidam monacho religioso et servo Dominus super hac re demonstrare dignatus fuerat. « Apparuit, inquit, Dominus cuidam religioso et sancto viro, dicens ad eum: Vade, dic archiepiscopo ut absque dilatione vestes mutet, nam quandiu id facere distulerit, me sibi placatum habere non poterit. » Hæc audiens archiepiscopus motus est in lacrymas; propositum tamen suum ista sibi referenti monacho minime revelavit. Parvo itaque interjecto tempore vestes pretiosas et coloratas cum pellibus variis et pergrinis penitus a se abjiciens, super cilicium quo ad carnem induebatur, pellicias agninas bysso tantum munda coopertas induit; indesinenter satageus qualiter in conscientia apud Deum, et non in hominum æstimatione, religionis sibi meritum collocaret, et in exterioribus ecclesiastico ministerio conveniret. Amiciebatur quoque pallio pullo, id est nigro, parvi pretii solo tenuis defluente. Quod agninis pellibus muniebatur. Vita igitur et veste religionisque et sanctitatis exemplo factus forma gregis ex animo, totum se ministerio, cui Deo vocante addictus erat, impendere firmiter apud se statuit. Quid autem venerandus antistes ageret et quomodo se haberet, regem latere non potuit: præsertim æmulis ejus, nam et ipsi non deerant, vitam illius curiosius explorantibus, et regi cuncta quamquam aliter renuntiantibus. Singularem namque eum et superstitiosum potius quam religiosum dicebant, legisque animum subdolis et malignis delationibus vehementer sollicitabant. Rex autem callide dissimulabat: nolens eum inimicum lucrari gratis quem necdum in aliquo sibi contrarium expertus fuerat. Quoties vero occasio se offerrebat, cum multa eum reverentia et honore excipiebat, multisque obsequiis et blanditiis demulcebat. Sciebat namque viri magnanimitatem et prudentiam, nolebatque ei propter clandestinas delatorum suggestiones præpropere adversari.

Contigit eo tempore in quodam celebri conventu ut Thomas ad clerum et populum, rege præsentem, sermonem faceret: fuitque ei sermo de regno Dei Christi quod est ecclesia et de regno temporali: deque coronis eorumdem regnorum sacerdotali videlicet et regali: simul etiam de gladio spirituali et materiali. Cumque sub hac occasione de potestate ecclesiastica et sæculari multa mirabiliter disseruisset, erat enim facundissimus, rex ejus verba per singula notabat, intelligensque quod dignitatem ecclesiasticam cuilibet excellentiæ sæculari longe immensum præferret, non æquo animo accepit. Sensit namque ex verbis illius quantum ab opinione sua archiepiscopus abesset:

cum ecclesiam nihil prorsus habere vel posse, nisi quantum ipse ei indulgeret, persuasum haberet. Exhinc jam quæ in corde regis latuerant qualiter in apertum prodierint, qualiter etiam venerandus antistes pro domo Domini se murum opposuerit: quantave constantia regio furori se pro tuendo ecclesiasticæ libertatis jure objecerit consequenter dicendum est. Tyranni namque, qui regnum obtinuerant, jura ecclesiastica annihilaverant penitus: quorum adhærens vestigiis rex iste Henricus totius ecclesiasticæ dispositionis et ordinationis summam sibi usurpaverat, nam et episcopatus et abbatias quibus volebat conferebat, jamque ipso præcipiente et constituyente, sicut populus sic sacerdotes et clerici indifferenter ad sæcularia judicia trahebantur.

Prima igitur occasio, qua archiepiscopi propositum et constantia regi innotuit, talis fuit. Erat consuetudo in partibus illis ut rex ad abundantiore cautelam et custodiam regni sui, per singulos comitatus regni, vicecomitem unum de fidelibus suis constitueret, consueverantque comites et barones eidem vicecomiti, regio videlicet ministro, duos solidos de singulis dimensionibus terræ suæ quas patrio nomine hidas vocant, annuatim ab hominibus suis facere dari; quatenus tali servitio et beneficio eos a gravaminibus et calumniis hominum suorum cohiberent: videns autem rex quod duo illi solidi de singulis hidis si in unum conferentur immensum efficere possunt cumulum, sunt namque plura hidarum millia, voluit eos suis usibus et redditibus applicare. Quapropter convocatis apud Wodestocke episcopis et proceribus regni, cœpit rex de præfata pecunia suis redditibus connumeranda verbum in medium proferre. Cuique ad hunc sermonem universi obmutuissent, solus archiepiscopus cum magna libertate satis modeste respondit: « Domine, iuquens, non decet excellentiam tuam alienum beneficium ad tuos usus, retorquere, præsertim cum duo illi solidi, non necessitate nec debito, sed gratia potius tuis ministris conferantur. Nam si vicecomites vestri pacifice et modeste se ad homines nostros habuerint, libenter quidem dabimus: sin autem, non dabimus, nec cogi jure poterimus. » Ad hæc rex cum furore: « Per oculos, ait, Dei, protinus irrotulabuntur; tali verbo usus propter rotulos illos, in quibus regii redditus annotati continentur, sed tu ipse bene super hæc mæx voluntati assentire deberes. » Tunc archiepiscopus: « Per oculos, inquit, per quos jurasti, nunquam de terra mea me vivente dabuntur. » Sentiens igitur rex archiepiscopum sibi palam adversari, ægre nimis accepit.

Nec multo post tempore facta est iterum inter eos contentio vehemens, pro quodam canonico nomine Philippo de Broc, qui super interfectione cujusdam militis, a quibusdam fuerat impetitus. Is enim cum coram episcopo suo super objecto sibi homicidio sufficienter respondisset, et deficientibus in causa

adversariis, ipse ad innocentiam suam certius comprobendam se sacramento purgasset, iterum eum in causam revocare nitentur quidam Simon, filius Petri, quem rex in partibus Pedefordixæ, ubi idem Philippus morabatur, judicem constituerat. Philippus autem de causa jam finita et ordine judiciario terminato, iterum respondere noluit, præsertim ante laicam justitiam: quinimo ipsum Simonem pertinacius instantem cum indignatione a se repulit, multis eum afficiens conviciis et contumeliis. Rege itaque apud Londonias constituto, accessit ad eum memoratus Simon, retulitque ei omnia quæ sibi Philippus intulerat. Quibus auditis, rex in furiam versus, solito suo more per oculos Dei terribiliter jurabat, sic se habere convicia illa militi suo illata, ac si sibi ipsi intulisset Philippus. Quapropter absque mora eum judicari præcepit; archiepiscopus autem cum præsens esset, et hæc audiret: « Nequaquam, ait, ita fiet. » Nam clericorum judices laici esse non possunt. Quidquid autem iste vel alius quilibet de clero excesserit, in ecclesiastica debet emendari curia. Quapropter quidquid est illud quo rex læsum se queritur, vel miles ejus, Cantuariam veniat vel mittat, indeque plenam justitiam ex ecclesiastica auctoritate reportabit. Rex vero vehementer irascens et multa dicens, tandem, licet invitus quosdam episcopos et proceres ad diem sibi ab archiepiscopo constitutam Cantuariam transmisit, qui cum venissent, Philippum de veteri querela homicidii instantem impetebant. Cumque causam ecclesiastico judicio terminatam iterari non debere judicatum fuisset, ventum est tandem ad contumelias regio militi illatas. Quod cum Philippus minime inficiari dignaretur, erat namque vir magnus et de magno genere, adversarii ejus prosilientes in medium: « Judicium, inquit, de evidenti et non negata injuria postulamus. » Et cum Philippus se ad spontaneam satisfactionem offerret, nihilominus tamen eum judicari oportuit. Diffinitum est igitur ut Philippus per biennium præbendam suam in manu regismitteret, et rex iterum de redditibus ejus quod vellet faceret; ipse vero ante militem, nudum se secundum morem patriæ satisfactorum offerret. Revertentibus autem qui missi fuerant et quod gestum erat conferentibus, rex honorem suum læsum sibi abjudicatum esse respondit. Episcopi vero cum se juste judicasse dixissent excepto quod Philippum ultra quam meruisset, pro pace et honore regis gravassent, rex magis inardescens: « Per oculos, ait, Dei, vos ipsi mihi jurabitis, quod verum expresseritis judicium. » Sed nimis longum erit, si per singula prosequi voluerimus, quæ vel a rege improbe vel ab archiepiscopo constanter dicta seu facta sunt: quapropter iis omisis, ad communem ecclesiæ causam accedamus.

Emersit igitur sermo super veterum regum abusionibus quas rex consuetudines regni dicebat, procurantibus et ad hoc ipsum regem enixius impellentibus archiepiscopi æmulis, Rogerio videlicet Ebor-

cense archiepiscopo; et quibusdam aliis filiis Belial, quos ad perturbationem sanctæ ecclesiæ antiquus hostis suscitaverat; convocatisque rex universis regni episcopis exigere cœpit ab eis ut consuetudines regis Henrici avi sui perpetuo observandas confirmarent. Venerabilis vero antistes Thomas, qui verbum istud futurum quandoque jam dudum præsen- serat, ad hæc regi respondit: « Ecclesia sancta a sanctis apostolis et apostolicis proceribus ab exordio fidei Christianæ edocta et instituta, consuetudines vitæ et disciplinæ Christianæ in eorundem sanctorum Patrum canonibus et decretis plenissime habet expressas; præter quæ nihil novum, Domine mi rex, expedit tibi, imo vel licet exigere, nec nobis concedere. Si quidem nobis, qui licet indigni pro prioribus surreximus, non jam novas institutiones credere, sed veteribus humiliter obädire et reverenter indicitur. » — « Nequaquam, ait rex, exoptulo; sed ea tantum quæ prædecessorum meorum regum temporibus in regno constat observata, mihi quoque volo concedi, meisque temporibus observari. » Exstiterunt et illis temporibus archiepiscopi te meliores et sanctiores; qui ista viderunt et consenserunt nul- lamque difficultatem vel controversiam de his aliqua regibus sui temporis intulerunt. Ad hæc archiepiscopus: « Si qua, inquit, a pristinis regibus contra ecclesiasticæ institutionis canonem præsumpta sunt, et aliquanto tempore violenter timore regum observata, non consuetudines, sed abusiones dicendæ sunt: pravissimum usum abolendum potius quam propagandum Scripturæ testimonio edocemur. Quod vero sanctos illorum temporum episcopos tacuisse et non declamasse asseris, viderint ipsi quare tacuerint; erat enim forte tunc *tempus tacendi*; nulla tamen nobis hoc eorum exemplo ingeritur auctoritas, qua in ecclesia nobis divina dispensatione commissa aliquid contra Deum et ordinem nostrum atque officium fieri minime assentiamus. Verumtamen in quibuscunque salvo ordine nostro voluntati tuæ et beneplacito concordare et consentire poterimus: paratos nos et obsequentes habebis. » Rex igitur furibundus et per oculos Dei suo more jurans: « Nulla, ait, penitus de ordine vestro fiet mentio, sed absolute et expresse meas mihi consuetudines concedetis et confirmabitis. » Archiepiscopus vero nihil nisi salvo ordine suo et jure ecclesiastico se aliquando concessurum nihilominus constanter et libere asseruit. Rex igitur ad præsens ab intentione sua frustratus, post non multum temporis apud Northamptoniam positus archiepiscopum ad se vocavit, volens ejus animum tentare, si quo forte modo eum posset flectere, et ad suam voluntatem inclinare. Cumque archiepiscopus ad locum appropinquasset et ejus adventus innotuisset regi, nescitur qua calliditate rex quosdam obviam misit qui dicerent: « Rex in oppido cum multis est positus, et tu nihilominus cum maxima multitudine advenisti: nec sufficit locus ut ambos vos capiat, quapropter mandat rex, ut hic eum expectes. Adest enim ipse tecum locuturus. » Cumque

A in agrum divertisset pontifex, statim sine mora rex advenit, cui occurrens debito eum salutationis honore prævenire curavit. Sed cum propter lascivientium equorum, quibus insidebant, hinnitus et recalcitrationem ad se invicem accedere non possent, tandem mutatis equis in parte seorsum simul ambo constiterunt. Tunc rex ad episcopum ita exorsus est: « Nonne, ait, ego te ex humili et paupere in maximum honoris et excellentiæ culmen extuli? Parumque id mihi visum est, nisi et patrem regni te constituerem, et etiam mihi met ipsi te præferrem. Quomodo ergo tot beneficia, tantaque meæ circa te dilectionis indicia, omnibus notissima, tam subito tibi a mente excidere potuerunt, ut non solum ingratus, verum etiam in omnibus contrarius mihi existas? » Et episcopus: « Absit! inquit, domine mi: non sum immemor beneficiorum tuorum, quæ non quidem simpliciter tu, sed Deus tribuens omnia per te mihi conferre dignatus est: quapropter absit ut ingratus vel in aliquo voluntati tuæ contrarius existam, dummodo tu divinæ voluntati concordem. Scit enim dignatio tua quantæ fidelitatis tuæ exstiterim, a quo temporalem tantum præstolabar remunerationem: quanto magis omnipotenti Deo, a quo et temporalia bona accepimus et æterna speramus, fidele et sincerum ministerium nos exhibere necesse est. Tu quidem es dominus meus, sed ille et meus et tuus est Dominus, cujus voluntatem præterire ut tuæ acquiescam, nec tibi nec mihi expedit: in tremendo namque ejus examine ambo ut unius Domini servi judicandi sumus, ubi neuter nostrum pro altero poterit respondere, sed unusquisque secundum facta sua, excusatione cessante, recipiet. Est enim dominis temporalibus obtemperandum, sed non contra Deum, dicente beato Petro: *Oportet obedire Deo magis quam hominibus*. Tunc rex ad ista: « Nolo, inquit, mihi modo ut sermocineris: nonne tu filius fuisti cujusdam rustici mei? » Et archiepiscopus: « Revera, inquit, non sum atavis editus regibus, sicut nec beatus apostolorum princeps Petrus: cui Dominus claves regni cœlorum et totius Ecclesiæ principatum conferre dignatus est. » « Verum est, ait rex, sed ille pro Domino suo mortuus est. » Venerabilis vero antistes respondit: « Moriar et ego pro Domino meo, cum tempus advenerit. » Tunc rex: « Tu, inquit, nimis affigeris et inniteris scansilibus tuis. » Et archiepiscopus: « In Domino, ait, confido et innitor. Quia *maledictus homo qui spem suam ponit in homine*. Verumtamen quidquid tu mihi dixeris et ego tibi respondero: ad honorem tuum et beneplacitum, salvo ordine meo, sicut olim ita et nunc paratus sum. Sed et super his quæ ad honorem tuum et salutem animæ tuæ spectant, ego potius consulendus eram, quem toties tam fidelem et utilem in consiliis expertus es, quam illi qui quasi sub obtentu honoris tui de me, qui eos non læsi, gratuita successi invidiæ flamma vindictam expetere satagunt. Quem enim infra sacros ordines adhuc constitutum fidelem tibi fuisse ut credo non negabis,

multo magis sacerdotii officio sublimatum me tibi in omnibus fidelem æstimare debuisti. » Cumque multa verba salubria dilectionis et fidei plena archiepiscopus perorasset, rex tamen vehementer instabat; ut verbum illud, scilicet salvo ordine nostro, penitus omitteretur. Quod cum minime obtinere potuisset, archiepiscopo inflexibiliter in sententia persistente, ab invicem discesserunt.

Per idem tempus Arnulfus Lexoviensis episcopus mari transito ad regem quem offenderat venit, cupiens si quomodo posset eum sibi placabilem facere. Cumque per omnia eum demulcens ei placentia loqueretur, etiam contra archiepiscopum ei consilium dare non timuit; dixit enim ad regem: « Controversia quæ inter te et archiepiscopum vertitur difficilis est et vix finienda; impossibile namque est archiepiscopum tibi subjici, quandiu unanimes et in eadem cum eo sententia suffraganei sui fuerint, quapropter si omnes ab eo avellere non potueris, saltem aliquos de numero eorum tibi quoquo modo applicare satage: quo facto non facile pars reliqua subsistere poterit. Faventibus enim tibi episcopis, si solus archiepiscopus in sententia pertinaciter perstare decreverit, non solum non obtinebit, verum etiam suspensionis litteras, procurantibus episcopis, facile incurrere poterit. » Taliigitur instructus rex consilio, vocavit ad se apud Glocestriam quos flexibiliores inter episcopos credidit, Rogerum scilicet Eboracensem et Lincolnensem episcopum, egitque cum eis quatenus ad confirmationem suarum consuetudinum parati essent, promittens se nihil ab eis exacturum, quod eorum ordini obviaret. Cesserunt itaque illi duo spondentes regi secundum quod voluit. Nec multo post rex Hilarius Cicestrensem episcopum suæ parti sociavit. Quo facto, venit idem Hilarius ad archiepiscopum apud Lentham; cœpitque ei suadere quod persuadere non potuit, quatenus scilicet regi ad voluntatem faveret, asserens ei multum hoc per omnem modum expedire. Erat namque mirabilis in litteratura, habens verba multa polita et suasoria. Archiepiscopus vero qui non quæ sua sed quæ Jesu Christi erant quærebat: « Absit, inquit, ut tali commercio terreni regis gratiam redimam, exponendo ei Ecclesiam quam rex cœlestis sanguine proprio comparavit: tu autem et Lincolnensis cum Eboracense, utinam non impune, venales, vel potius quantum in vobis est irritas feceritis ecclesiasticas sanctiones: promittentes regi vos ejus consuetudines servaturos, quæ sanctorum canonibus Patrum usquequaque noscuntur adversari. Verumtamen quidquid nos feceritis vel alii fortesint facturi, me in tam horrendam præsumptionem nunquam consortem habebitis. » Ad hæc Hilarius: « Rogo, inquit, te quod est hoc tam horrendum tamque grande malum; quod tu solus in hoc facto vides et intelligis: et nullus alius tecum? Rogavit nos rex ut in hoc verbo ei deferremus, eumque honoraremus; promittens etiam ipse nobis, quod nunquam hujus concessionis causa aliquid a nobis exquireret quod

A ordini nostro resultet. Estne, quæso, hoc tam grande malum tamque enormis præsumptio dominum suum honorare? » Et archiepiscopus: « Non est enim malum, quinimo bonum, dominum suum honorare, dummodo Deus non inhonoretur et Ecclesia sancta non perturbetur, neque periclitetur: illud autem certissime noveritis: quod rex a vobis exiget quidquid ei promisistis; vos autem ut stet in promissis eum cogere non potestis. »

Per idem tempus Alexander papa in Francia constitutus misit quemdam Cisterciensis ordinis abbatem, nomine Philippum de Eleemosyna, virum magni nominis et auctoritatis, qui inter regem et archiepiscopum pacem, si possibile esset, reformaret. Venit igitur abbas ille in Angliam et sociatis sibi episcopo Herefordense, nomine Roberto de Melidino, et Joanne Windochinense comite, venit ad archiepiscopum apud Herges, porrexitque ei idem Philippus litteras apostolicas, et quorundam cardinalium scripta, in quibus continebantur verba exhortatoria, quatenus se modestum et flexibilem archiepiscopus regis voluntati exhiberet. Commemorabatur etiam in litteris illis, quod status ecclesiæ propter schisma turbidus esset et nubilus; cavendumque summo opere ne tempestas, quæ caput Ecclesiæ occupaverat, etiam per membra diffunderetur et ita nulla esset requies. Esse interim necessariam dispensationem, nec expedire ad præsens ut ecclesiastici rectores debitam severitatem exercerent; sed multa dissimulanda, nonnulla etiam pro tempore essent toleranda. Multa in hunc modum continebantur in litteris illis quibus episcopus et abbas una cum comite veris viva voce addiderunt, quod rex eos in verbo veritatis certificasset se nunquam ab archiepiscopo quidquam requisiturum quod ordini ejus vel voluntati contrarium foret. Regem vero hac intentione tam pertinaciter egisse, eo quod turpe ei videretur ab archiepiscopo vinci, nec posse ab eo extorquere, ut saltem verbotenus eum honorare dignaretur. Rogabant igitur et suadebant memorati viri modisque omnibus instabant, quatenus una cum eis archiepiscopus ad regem veniret, et simplici tantum verbo ejus voluntati faveret, onisso verbo illo, scilicet *salvo ordine nostro*; quo facto, plenam apud regem pacem et gratiam tam ipse quam universa Ecclesia Anglicana consequeretur, et mentio quæ de consuetudinibus fuerat regni introducta, penitus in perpetuum aboleretur. Erat autem idem abbas de Eleemosyna tantæ opinionis et famæ, cui facile fides haberetur, unde archiepiscopus, tam domini papæ et cardinalium consiliis quam ipsius abbatis et eorum qui cum illo venerant verbis inductus et promissionibus credulus, una cum eis ad regem profectus est. Inventum autem regem apud Wodestochæ venerabilis pontifex cum multa mansuetudine allocutus est, proponens ei in exemplum sanctos regni illius reges, quos non solum fides et pietas Deo fecit acceptos verum etiam plures ex eis martyrii corona reddidit gloriosos: exhortans et suppliciter rogans, ut et ipse eorum

exemplis et vestigiis inhæreret, tyrannorumque delictis et in perpetuum damnatis abusionibus sanctorum regum meritis et collegio sociari satageret. « Et ne quid, ait archiepiscopus, offendiculum bonæ voluntati tuæ, si eam [tibi Dominus inspirare dignatus fuit, per me opponi videatur, scias quod consuetudines regni bona fide servabo, tibi que de cætero, ut decet et justum est, per omnia in bono obtemperans ero. » Tunc rex ad eum: « Omnibus, inquit, notum est quam pertinaciter te in hoc verbo exhibueris, et quantum honorem meum in tua contradictione læseris; quapropter, si ut decet me honorare decrevisti, coram omnibus emendari et recognosci necesse est, quod honori meo in hac parte detractum ab omnibus scitur. Mitte igitur et convoca episcopos et abbates et cæteros omnes qui in ecclesiasticis honoribus sunt eminentiores; et ego ex parte mea convocabo universos majores regni, quatenus in præsentia et audientia omnium ad honorem meum sermo iste recognoscatur. » Cum igitur tempore statuto universi apud Clarendoniam convenissent, cœpit rex instantanter exigere ut sermo prædictus de observatione consuetudinum ab archiepiscopo recapitularetur. Sentiens autem archiepiscopus rem longe distare ab eo quod ab abbate de Eleemosyna acceperat: regemque a pravo proposito in nullo mitigatum, sed magis stabilendis et confirmandis consuetudinibus illis exsecrandis toto animo insistere, elegit potius de se solo regi occasionem calumniæ dare, quam ecclesiæ causam penitus in discrimen mittere. Dissimulavit itaque avertit se quantum potuit, ne aliquam ibi recognitionem seu concessionem faceret. Quod postquam regi innotuit, amens et furibundus effectus, non jam consilio sed gladio utendum decrevit, alterum Saulem se sacerdotibus Domini mox futurum comminans, nisi voluntas sua statim sine mora impleretur. Nec mora, fit nota regis indignatio: turbantur mox omnia: tumultuantur universi, discurrunt regii clientes; prætendentes facies solito truculentiores: seseque jam ad facinus quasi præparantes. Fiunt illico omnia horroris et formidinis plena. Nec mirum; ira enim regis sicut rugitus leonis. Stant interim sacerdotes Domini, quasi grex paratus ad victimam, pavidi nimis et tristes: solus archiepiscopus persistens vultu hilari et jucundo eos consolabatur, dicens talia decere veros Ecclesiæ sacerdotes; qui autem in clero qui convenerant obscurioris erant famæ et nominis, huc illicque diffugiunt subducentes se periculo quod jam jamque imminere timebant. Erant autem inter episcopos duo episcopi Joscelinus scilicet Salesbericensis et Rogerus Norwicensis, quos rex diversis de causis exosos habebat. Norwicensis enim qui regem consanguinitatis propinquitate contingebat, nec ætate esset juvenis, religiosus tamen et ecclesiasticæ libertatis æmulator erat, regemque de excessibus suis liberius increpando ejus iram incurrerat; Salesbericensis vero aliis de causis eum

A sibi infensum reddiderat. Hi duo ad archiepiscopum accedentes voce flebili ut eorum miseretur rogare cœperunt dicentes quod nisi ipsa die plenam cum rege pacem faceret, etiam si forte aliis parceret, sibi minime parcendum quin occiderentur. Archiepiscopus vero timiditati et pusillanimitati eorum blanda consolatione occurrens in sententia permansit immobilis. In ipsa hora accesserunt ad eum duo comites de majoribus et de nobilioribus regni, Willelmus videlicet Leicestrensis et Reinaldus Cornubiensis avunculus regis, monentes et rogantes obnixè quatenus sui ipsius et eorum qui cum ipso advenerant miseretur dicentes regem vehementissime iratum et commotum atque ad ultionem sui contemptus jam exerto gladio paratum. « Dum etiam, inquit, qui amici et fideles tui sumus ut miserearis obsecramus, quia nisi hodierna die regi plenarie satisfeceris, scelus inauditum propriis manibus necessitate inevitabili explere nos convenit. » Et archiepiscopus: « Non est, inquit, magnum nec inauditum si pro ecclesiasticis sanctionibus nos occumbere contingat, cum hoc nos innumera sanctorum turba et verbo docuerit et exemplo: Domini tantum voluntas fiat. » His itaque repulsis et recedentibus, accesserunt ad eum duo templarii qui et ipsi secundum modum suum magni erant nominis et opinionis, quorum unus dicebatur Richardus de Hastings magister Templariorum totius regni, alter vero vocabatur Hostes nihilominus et ipse in curia nominatissimus. Isti duo ante archiepiscopum steterunt: et ita cum singultibus et lacrymis eum allocuti sunt: « Quare, domine, ita inexorabilis es in causa sanctæ Ecclesiæ, quæ hodie procul dubio grave et hactenus inauditum est passura discrimen, nisi voluntas regis fuerit adimpleta? Certissime enim scimus quod rex nec artem nec dolum erga te cogitat, sed grave nimis et intolerabile ei videtur, si in hoc verbo visus fuit a te superari; quapropter modis omnibus rogamus, et bona fide monemus et consulimus ut regi verbo tenus satisfacias: nunquam mentionem auditurus de cætero de consuetudinibus illis, quas quantopere refugis et detestaris, sed mox ut regem in communi audientia verbo tantum honoraveris, omnis indignatio et inimicitia obliterabitur; et plena pax et dilectio inter te et ipsum reformabitur. Hæc tibi in verbo veritatis fideliter promittimus et de hac re nosmetipsos fidejussores et obsides damus: animasque nostras æternæ damnationi obnoxias obtestamur, si rex a te deinceps contra voluntatem tuam vel ordinem tuum aliquid requisierit. » Motus itaque archiepiscopus eorum flebilibus verbisque cum tanta protestatione prolatis, videns etiam regem cum suis ad sceleris cædisque patratiorem paratum: collocutus prius cum episcopis super his quæ audierat: una cum ipsis ad regem accessit et ita ei locutus est: « Si de jure proprio, domine mi rex, inter nos controversia verteretur, statim absque ulla contradictione dicto citius me vestræ voluntati

cessisse noveritis; nunc vero cum de ecclesiasticis A negotiis nobis interim, Deo auctore, commissis sermo quidem gravis et periculosus mutuo ventiletur, non debet excellentiæ tuæ mirum vel indignum videri si in Dei causa aliquantulum scrupulosior fuerim, sciens quod redditurus sim ei rationem villicationis meæ, qui non parcat delinquenti. Jam vero de prudentia et mansuetudine tua spem habens meliorem libenter ad postulata consentio consuetudinesque regni bona fide me servaturum dico. » Vix verbum de ore pontificis exierat et rex alta voce respondit: « Audistis universi, quæ mihi archiepiscopus sui gratia concesserit, restat nunc ut episcopi, ipso imperante, idem faciant. » — « Volo, ait archiepiscopus, ut sicut ego ita et ipsi honori vestro satisfaciant. » Tunc surgentes episcopi annuerunt. Solus Jocelinus B Salesberiensis episcopus communiter cum aliis non assensit, sed residentibus aliis, quæsit ab archiepiscopo utrum idipsum facere deberet, dicente vero archiepiscopo sic oportere, assensit. Movens autem rex caput, improperavit Salesberensi, qui semper contrarius sibi exstitisset. Archiepiscopus itaque, quamvis secundum quod a memoratis templariis audierat controversiam terminatam æstimaret, adhuc tamen trepidus et velut in pendulo constitutus, rei exitum præstolabatur incertus. Ait igitur rex: « Ad omnium credo pervenisse audientiam, concessum mihi esse ab archiepiscopo et episcopis, ut leges et consuetudines regni mei de cætero firmiter teneantur et observentur. Ne igitur deinceps inter nos iteretur contentio vel contradictio; surgant prudentiores et antiquiores procerum et foras cum clericis meis egressi recordentur legum et consuetudinum avi mei regis Henrici, easque diligenter conscriptas mihi cum omni celeritate afferant. » Nec mora factum est ut imperavit, consuetudinesque descriptas et in medium allatas jussit rex legi. Quibus lectis, dixit iterum rex: « Ecce hæc sunt quæ mihi concessa sunt. Quapropter ne deinceps super his quæstio oriatur, vel nova forte emergant placita, volumus ut archiepiscopus his sigillum suum appendat. » Ad hæc archiepiscopus: « Per Deum, inquit, omnipotentem nunquam, me vivente, sigillum meum his apponetur. » Tunc ad aliud commentum se clerici et officiales regis convertunt. Chirographum, rege jubente celeriter conficiunt: quod per medium juxta morem scindentes: partem unam archiepiscopo porrigunt. Et archiepiscopus: « Accipio quidem, inquit, non tamen vel consentiens vel approbans, sed ad cautelam et defensionem Ecclesiæ, ut videlicet hoc iudicio cognoscamus, contra quæ nobis agendum sit. Cognitis namque laqueis et muscipulis quæ nobis obtenduntur, cautiores Deo annuente erimus. » His dictis, iratus surrexit et abscessit. Et quamvis ad liberationem cleri qui convenerat, ita fieri necessarium fuit; archiepiscopus tamen de excessu suo, quo quidem deceptus deliquerat, consolationem non recipiens, gravissimam sibi metipsi prænitentiam indixit; sequè ab officio altaris suspendit,

donec missis ad papam Alexandrum nuntiis qui ei rei gestæ ordinem et modum intimarent, ab eo absolute mereretur. Admiratus etiam dominus papa zelum illius et constantiam, litteras consolatorias honoris et dilectionis plenas ei transmisit.

Post hæc venit ad regem apud Porcestriam Rottoldus Ebroicensis episcopus, cupiens inter regem et archiepiscopum pacem et concordiam reformare. Rex autem, uno modo tantum possibile esse respondit, si videlicet tam ipse quam archiepiscopus impetrare possent quatenus dominus papa bulla propria consuetudines suas roboraret et confirmaret. Accessit itaque Ebroicensis episcopus ad archiepiscopum rogans instanter et consulens quatenus domino papæ super hoc negotio scriberet. Archiepiscopus vero, cavens ne aliquam justam malignandi occasionem daret regi, sciensque certissime preces suas quantum ad effectum nihil profuturas regi, scripsit et rogavit apostolicum super confirmatione consuetudinum juxta regis et episcopi voluntatem. Dominus vero papa, intelligens petitionem illam non de voluntate sed de necessitate processisse, abnuvit illico, et legatos qui ad hoc missi fuerant ab spe impetrandi repulit. Quod ubi regi innotuit, vehementiori indignatione accensus, crebra cum suis agebat consilia, quid sibi agendum esset: visum est ei tandem, quod si legationem Angliæ Rogerio Eboracensi archiepiscopo; beati viri æmulo a domino papa obtinere posset, facile archiepiscopum posse subjugari et consuetudines suas firmiter stabiliri. C Duos igitur ex clericis suis, Joannem scilicet de Oxenefordia, et Gaufridum, cognomento Ridellum, pro obtinenda legatione ad dominum papam direxit, quos dominus papa nec auditu dignos æstimavit, dicens: « A tempore beatissimi papæ Gregorii, quo procurante gens Anglorum fidem Christi suscepit, nusquam legitur vel recolitur usque ad præsens Cantuariensem ecclesiam Eboracensi fuisse subjectam; et idcirco a nobis minime fieri debet, quod prædecessores nostros necdum fecisse cognoscimus. Constat namque Cantuariensem Ecclesiam dignitate et primatia cæteras regni illius ecclesias antecellere; justumque non esse ut quæ prima est secundaria efficiatur; Joannes autem de Oxenefordia, magna fretus calliditate, D flexis ante papam genibus, juravit quod nisi rex in reditu eorum de petitione sua gauderet, archiepiscopum procul dubio periclitari de vita. Timens autem dominus papa suspectamque nimis habens regis malitiam, necessaria usus pro tempore dispensatione, legationem ipsi regi contulit, ita tamen quod nec Eboracensi eam assignare, nec aliquem legationis auctoritate posset gravare. Litteras namque alias secreto direxit in Angliam: quæ mox regem legatione spoliarent, si potestate legationis uti vel quemquam gravare tentasset. Rex autem litteras, quibus ei legatio conferebatur, accipiens, hujusmodi legationem non multipendit; litteras tamen ipsas multis ostendit, sequè legatum innotuit, ut archiepiscopum de sua legatione terreret. Tandem vero cum aliquan-

silio animæ suæ ei intimanda. Abnuil illico rex, impossibile fore dicens ut vel ipse vel alius transfretandi licentiam impetraret. Confestim itaque post missam jubet rex archiepiscopum respondere de eo quod ab eo vocatus ad diem non venisset. Respondit archiepiscopus ægritudine detentum se fuisse, excusationemque suam tempore competenti juxta morem regi denuntiasset; rex autem excusationem illam audisse quidem se non negavit, sed eam minime se recepisse respondit: quapropter eundem contemptu statim judicari imperavit. Egrediuntur mox ad iudicium, quos rex ipse iudices ex nomine designabat, decernuntque ut archiepiscopus quingentas argenti libras hac de causa regi persolvat. Quod ubi relatum est archiepiscopo, iudicium sprevit et irritum habuit, dicens se neque a rege neque a quoquam eorum iudicari posse, cum ipse iudicandi de eis a Domino potestatem accepisset, non illi de ipso. Cum igitur quod injuste iudicatum fuerat, juste dissolvere et cassare vellet, fregerunt eum sermonibus et suasionibus quidam ex amicis et familiaribus suis, dicentes: « Regem pro causa pecuniaria non esse gravius exacerbandum; si forte vel sic quod volebat assecutus quiesceret. » Acquiescens igitur vir Domini eorum consiliis, statim quod iniquo iudicio exactum fuerat, fidejussoribus præstitis solvit, sed nihil ad mitigationem tyrannici furoris profuit. Nam statim incontinenti alia querela inducitur de supra dicto Joanne Marascallo; cui incuria archiepiscopi iustitia negata fuisse dicebatur. Respondit archiepiscopus se ei in iustitia nequaquam defuisse, sed ipsum Joannem in causa sua penitus defecisse, jusque suum probare non potuisse, præstitoque contra morem sacramento iudicium subterfugisse. Cuius in hac causa se nihil obtinere posse rex intellexisset, ad alia se convertit. Tempora administratæ cancellariæ revocantur in medium, et ut rationem de redditibus regni archiepiscopus reddat, rex instanter exigit. Negat archiepiscopus ad ista respondere se debere cum ab iis omnibus liber prorsus et expeditus tempore electionis suæ a curia recessisset. Variis igitur querelis et contentionibus protrahitur dies in vesperum, rege satis improbe instante et a proposito non recedente. Tandem mandavit ei rex ut occasione cessante mane paratus esset ad objecta respondere; vir autem Domini præter jus esse et morem respondit ut quis in crastino de recenti querela placitare cogeretur. Sed rex a proposito non recedens terribilibus vocibus et iuramento negotium jam ultra differri non posse vociferabatur. Soluta tandem concilio revertuntur singuli ad propria. Sed et archiepiscopus in suo se recepit hospitio. Et ecce citra noctis medium cum vir Domini post anxietatem et laborem quieti se dedisset, vehemens dolor lateris eum arripuit, et tota nocte illa cum diei sequentis parte non modica graviter affixit. Frequenter namque ita pati consueverat, sed et tunc propter anxietatem, quam die præterita pertulerat, dolor ejus renovatus est. Mane facta, mittuntur a rege qui archiepiscopum

vocent ad curiam; responsum est quod infirmaretur et venire non posset. Quo audito, rex solito terribilius intonans oculos Dei crebro jurabat, nullam occasionem vel ægritudinem ei ad excusationem proficere, quominus sui præsentiam exhiberet. Iterum igitur mittuntur a rege duo comites, Robertus scilicet Leicestrensis et Rainaldus Cornubiensis, qui eum ad curiam venire compellant: vel certe utrum vere ægrotet cognoscant. Putabat enim rex quod dilationis causa ægritudinem simulasset. Venientes autem ad eum præfati comites cum multa reverentia mandatum regis ei intimaverunt; sed cognoscentes dum gravi dolore vexari usque in crastinum ei inducias concesserunt. Quibus ait archiepiscopus: « Ne quis me occasiones vel subterfugium ex industria querere æstimet; cras, Deo volente, si vita comes fuerit, præsens adero; etiamsi feretro me gestari oportuerit. » Ipso autem die intimatum est beato viro a duobus proceribus qui amici et fideles ejus erant, occulti autem propter metum regis, quod si se in crastino curiæ committeret; procul dubio capendus esset, et aut oculis erutis aut lingua abscaisa carceri mancipandus, aut certe ex abrupto occidendus. Hoc audiens vir sanctus totus, nec mirum, intremuit, surgensque sine mora ante altare se prostravit, ibique cum multa devotione et lacrymis diutissime stratis permanens omnipotenti Domino causam Ecclesiæ suæ attentius commendavit. Inde consurgens misit et vocavit quemdam virum religiosum, cum quo ante super statu suo collocutus, tale ab eo consilium accepit. « Mane, inquit, consurgens antequam procedas ad curiam, missam de beato Stephano protomartyra solemniter celebrabis. Ibiq̄ ante sacrosancta Domini corporis et sanguinis mysteria, causam sanctæ Ecclesiæ Jesu Christo commendabis simulque etiam et beatæ semper Virgini Mariæ et ipsi beato Stephano necnon et beatissimo apostolico nostro Gregorio et sancto Elfego cæterisque sanctæ Cantuariensis Ecclesiæ patronis: quod cum feceris confidens de Dei misericordia et sanctorum patrocinii securus procede, et fiducialiter age: neque enim tuum est negotium sed Dei, qui tibi in omnibus ad erit. Scimus enim quam facillime te ab omni periculo eximere possis, si velis, et non solum regem non habere iratum, verum etiam placatum et ad omnes voluntates tuas paratum. Unde indubitanter credimus divinum tibi non defuturum favorem; cuius intuitu humanam gratiam contempsisti. »

Fecit itaque vir Domini secundum quod vir ille religiosus eum docuerat: et celebrata summo mane cum devotione missa de beato Stephano pontificalibusque sicut erat indutus, ad curiam ire disposuit; sed dissuadentibus suis sacerdotalia deposuit ornamenta. Solito itaque modo indutus stolam tantum collo et humeris innexuit, sicque ascenso equo et cruce, quæ eum semper ex more præcedebat, in manu dextera sumpta, cœpit velle ire. Cumque multos haberet socios mensæ, habebat enim in comitatu ferme quadraginta clericos in litteratura nominatis-

simos : exceptis capellanis suis et viris religiosis, A vix tamen in hoc articulo inventus est unus qui eum sequeretur. Egredienti itaque de hospitio suo et dextera manu crucem bajulanti, occurrit plebis innumera multitudo, quorum pars maxima ubertim lacrymas fundens benedictionibus illius se supplex humiliabat. Eratque videre pium et miserandum spectaculum, qualiter plebs devota pastoris sui quasi ad agonem properantis vestigia stipatiim ejulando prosequeretur. Jam enim apud universos percreperat quod ipsa die esset occidendus; appropinquante itaque eo ad castellum, in quo rex erat, cum magna festinatione portæ patuerunt, nec minori celeritate eo ingresso iterum clausæ sunt, et vectibus inmissis diligenter obseratæ. Prosiluit mox et concurret undique procerum et militum, diversique generis hominum multitudo, quæ convenerat, spectatura virum inæstimabilis constantiæ; ipsis etiam qui ei inimicabantur, obstupescens et mirantibus ejus magnanimitatem atque confidentiam. Ad januas igitur regis equo desiliens, uno tantum se comitante clerico, crucem manu bajulans, aulam ingressus pertransiit, et in ulteriorem domum pervenit. Porro rex cum familiaribus suis in remotiori camera consistebat. Venerunt itaque ad archiepiscopum quidam ex episcopis, e quibus unus erat Gilbertus Folioth Londoniensis episcopus, qui sic locutus est : « Domine, inquit, archiepiscope, malum habes consilium quod ita evaginato gladio ausus fuisti ad regem ingredi. Noveris procul dubio et ipsum regem suum adversum te exemisse gladium, illumque in te cum multa indignatione vibrare : quapropter quando ita vos ad invicem habueritis, spes nulla pacis esse poterit : meo igitur usus consilio, crucem de manu tua deponas. » Et archiepiscopus : « Crux, inquit, protectio fortis est, et signum pacis : et ideo eam minime depono. » Item Londoniensis ad eum : « Ego, ait, decanus tuus sum et debeo tibi ministrare : trade eam mihi. — Nequaquam, ait archiepiscopus, eam dimittam : non est enim mihi oneri. » Tunc Londoniensis, injectis manibus, voluit eam vi de manibus illius extorquere, sed archiepiscopo viribus prævalente, non potuit eam evellere. Tunc Wigorniensis episcopus ad Londoniensem : « Cessa, inquit, ab irreverentia tua, et dimitte domino nostro archiepiscopo crucem suam, non est enim nimis bonus qui portet crucem domini sui. » Et Londoniensis ad eum : « Et tu, inquit, contra teipsum locutus es; nam verbum, quod ex ore tuo modo jaculatus es, graviter lues. » Eboracensis vero archiepiscopus qui his intererat et præsens astabat, ait ad Cantuariensem : « Ne dominus rex gravis adversum te inflammetur et exacerbetur, meo consilio gladium tuum, hoc est crucem tuam, de manu tua depones; nam gladius regis multo acutior est quam hic tuus. » Cui venerandus antistes respondit : « Gladius regis carnali quidem viget acumine, mens autem spirituali, nec debet rex ex hoc indignari, si crucem Domini mei et sui in manibus tenuero, sed

magis placari. » Ut autem cognovit rex archiepiscopum venisse, cœpit cum suis disponere quam ei calumniam primo objiceret, visumque est ei primo agendum de clericis quos in homicidiis et furtis aliisque sceleribus deprehensos superius diximus. Sed dictum est ei de consilio, quia si inde aggressionis faceret exordium, statim omnes episcopi, qui ei modo favebant, audito hoc verbo, ab eo resiliunt et cum archiepiscopo starent : quippe cum causa clericorum omnibus episcopis esset communis. Quapropter aliunde agere statuit. Rex enim et archiepiscopus seorsum et non in uno loco constituti erant; mediatoresque verbi inter eos erant episcopi, qui frequenter huc illucque discurrebant. Variis itaque querelarum et objectionum assultibus rex iniquus venerandum antistitem tota die appetere non cessavit; at ille, sancto se confortante Spiritu, universas ejus objectiones et cavillationes validioribus rationum et assertionum responsionibus elusit et confutavit. Interim nuntiatur archiepiscopo a quibusdam amicis et fidelibus suis qui erant de consilio regis, quia rex jam de morte ejus tractaret. Ipsi etiam episcopi, cognoscentes quod rex agere diserneret, vultu lugubri et demisso ad virum Dei venerunt nihilque penitus dicentes velut stupidi et amentes eum circumsteterunt. Tunc vir venerabilis, ex eorum vultu immutatione certior factus de his quæ sibi nuntiata fuerant, ait ad eos : « Sentio me a curia ista, vobis tacentibus et non reclamantibus, modis inauditis prægravari, et causam Ecclesiæ in detrimentum vergi, qua necessitate magna coactus ad dominum papam appello. » Tum Londoniensis episcopus : « Me, inquit, rogo ut ab hac appellatione relaxes. » Cui archiepiscopus : « Nec te, inquit, nec alium absolvo; sed in periculo animarum vestrarum et ordinis vestri in communi omnibus præcipio, quatenus, ut dicitur, si ego occisus vel captus fuero, nemini parentes debitam justitiam faciatis. » Wintoniensis vero episcopus anxius nimis et pavidus archiepiscopo dixit : « Obsecro, domine, ut verbis meis, quæ tibi bona fide dicturus sum, acquiescas. Archiepiscopatum in manu et dispositione domini regis reconsigna; hoc enim videtur necessitas inevitabilis ad præsens exposcere, donec ex gratia D et indulgentia ejus honori tuo restituaris. » Archiepiscopus vero ad eum : « Frustra, inquit, tale mihi consilium dedisti; nam episcopatum et vitam una dies eademque hora terminabit. » Ad ista Hilarius Cicestrensis episcopus subintulit : « Utinam, inquit, fieres et remaneres Thomas tantum absque alia dignitate! » Igitur episcopi, quibus mens sanior erat, convocantes Eboracensem archiepiscopum et Londoniensem atque ipsum Cicestrensem episcopos dicunt eis : « Si contigerit archiepiscopum nobis præsentibus capi vel occidi, quid restat nobis, nisi ut ab officiis et honoribus nostris ignominiose projecti perpetuo anathemati et opprobrio quod nulla delebit oblivio, subjiciamur? si autem nobis hoc timemus, quid de illis fiet, quibus ut dicitur

procurantibus et instigantibus tantum nefas patrari contigerit : monemus igitur ut pari consilio videamus et decernamus : qualiter eum ab instanti periculo valeamus eripere. » Cumque aliquandiu qualiter id fieri posset ad invicem tractassent, tandem simul omnes regem adeunt, dixerunt ei : « Prospicientes, domine, honori tuo, quem in negotio isto periclitari timemus, rogamus ut nobis copiam agendi cum archiepiscopo concedas : habemus namque multa, quæ ei juste objiciamus; maxime illud quod cum in præsentia vestra apud Clarendonam præcepto obedierit, nos ad observationem consuetudinum vestrarum compulerit; nunc autem, sibi ipsi contrarius, ne eas observare debeamus contradicit. Quapropter si tibi videtur et si placet, ad dominum papam eum appellare decrevimus. » Et ait rex : « Placet. » Regressi igitur ad archiepiscopum ad dominum papam appellaverunt. Et archiepiscopus : « Audio, inquit. » Rex, etsi appellationem fieri permiserit, a proposito tamen quo eum interficere decreverat, non destitit. Mittens namque ad eum milites suos, jubet ut rationem reddat de negotiis et redditibus regni, maxime autem de triginta millibus libris argenti quas tempore cancellariæ de pecunia regia minus caute expendisse a quibusdam deferebatur. Archiepiscopus vero regem sæpe de omnibus rationem audisse respondit: nec jam se ad ista quæ ad se non pertinebant respondere debere, præsertim cum tempore electionis suæ ex mandato regis coram filio ejus et officialibus regni ab omni ratione administrationis suæ, et ab omni omnino occasione quæ inde quomodo emergere posset, absolutus fuisset : « Sicut, inquit, vos ipsi vidistis et audistis. » Quæ ejus responsio postquam regi renuntiata est, furore et iracundia plenus, dixit ad suos : « Iste homo meus est; et rationem mihi reddere non dignatur! » Et dixerunt qui ei assistebant : « Est, domine, et alia causa qua eum jure gravare poteris; nam, cum homo tuus sit, ut dicis, et jure fidelitatis honorem tuum per omnia et in omnibus conservare teneatur, ipse tamen, spreto honore tuo et reverentia contemptoque judicio curiæ tuæ, ad aliam curiam appellare præsumpsit : unde si judicari meretur, tum est decernere. » — « Patet, inquit rex, quia de omnibus bis vindicandus est. » Misit igitur statim cum festinatione qui eum judicarent. Relatum est autem de judicio quod capi debeat archiepiscopus et carceri mancipari, donec de objectis sive objiciendis regis voluntati in omnibus satisfaceret. Jubente itaque rege, Robertus comes Leicestrensis et Rainaldus Cornubiensis archiepiscopum adeunt, formam judicii ei ex parte regis intimaturi; locutus est igitur comes Leicestrensis archiepiscopo, dicens : « Audi judicium quod tibi in curia regis judicatum est, quodque rex ipse per nos tibi mandat. » Tunc vir sanctus torvo eum intuens vultu : « Ego, inquit, nullius judicium audiam, quippe qui jam ad dominum papam appellavi. » Et comes ad eum : « Et quomodo, inquit,

potest averti quin judicium regis audias? homo enim regis es; et villas atque castella possessionesque infinitas de eo in feodo et baronia tenes. Et idcirco judicium in curia ejus audire et sustinere te oportet. » — « Absit, inquit archiepiscopus: nihil prorsus in feodo et baronia de eo teneo, sed quidquid habet Ecclesia, in perpetua libertate possidet, non in feodo vel baronia, vel in aliqua terrenæ dominationis subjectione. » Nam quidquid Ecclesiæ Dei a regibus antiquis seu modernis collatum est, perpetua eleemosyna est, libera prorsus et immunis ab omni terreni principatus nuncupatione vel subjectione, sicut etiam ipse rex in suis privilegiis declaravit et confirmavit. Quapropter auctoritate et paternitate qua nos vobis divina ordinatio lege Christianitatis prætulit et præfecit, interdicimus, ne de me judicium faciatis, vel factum retractetis. » Respondit comes Robertus : « Absit a me ut tantæ auctoritatis imperium contra animam meam transgrediar, sed potius silentium mihi indicens amodo taceo, teque quantum ad me liberum relinquo. » Et conversus ad comitem Rainaldum, dixit : « Audis archiepiscopali imo divina auctoritate silentium mihi impositum; amodo tu quæ restant proseguere, et quæ a rege definita sunt edicito. » Et ille : « Quod mihi, ait, injunctum non est non præsumam. Tu autem si qua dicere volueris, dicit; quia in hac causa ego tibi penitus deficio. » Dixit ergo iterum archiepiscopo comes Robertus : « Obsecro, domine, ut expectes donec responsio tua renuntiatur. » Et archiepiscopus ad eum : « Ergone, inquit, captus sum? » Et comes ad eum : « Nequaquam, ait, domine, per sanctum Lazarum; » sic enim consueverat idem comes jurare. Recedentibus itaque comitibus et regredientibus ad regem, dixit archiepiscopus : « Recedo et ego, nam hora præterit; » et, elevata cruce, quam manu tenebat, cœpit abire. Cumque aulam ingressus fuisset, multitudo militum et diversi generis hominum, quæ ibi convenerant, cœpit viso eo clamare et improperiosis atque contumeliosis vocibus ei insultare, garrula et injuriosa procaetitate vociferantes. Cum vero paululum surda aure processisset, et ad ligna quæ ad præparationem ignis forte in medio jacebant pedem offendens paululum nutasset : vox insultantium vehementius extollitur, quæ etiam a procul positus posset audiri : occurrens quoque viro Dei quidam Randulfus de Broco : « Ut proditor, inquit, recedis. » Quem reverendus antistes responsione indignum reputans pertransibat. Comes quoque Hamelinus frater regis nothus casu occurrens ei, velut proditorem eum recedere dicebat. Cum vir sanctus : « Si liceret, inquit, ut miles essem, propria manu te mentitum probarem. » Tandem ascenso equo ad portam castelli pervenit, quam diligenter obseratam reperiens, stupefactus et perterritus substitit. Sed quidam e famulis suis, nomine Petrus de Mortorio, fasciculum clavium eninus dependentem conspiciens, celeriter claves arripuit; et quod quasi miraculum quibusdam

visum est, inter tam multas claves illam, quam A volebat et quæ necessaria erat, absque mora et impedimento reperiens, portam cum celeritate nullo contradicente vel resistente aperuit. Exeuitem autem de oppido beatum virum populus, qui rei exitum præstolabatur, gaudens excipit : supplex benedictionem exposcit. Ipse vero dextera lævaque benedictionem incessanter fundens, retardantibus eum aliquantulum turbis, tandem ad monasterium, in quo hospitabatur, peruenit. Statim igitur ante altare in orationem se prostravit, ubi cum aliquandiu lacrymans orasset, mox ut ab oratione surrexit, utrum adhuc nona esset quæsivit : audiens autem quod hora præterisset, nonam simul et vespas decantavit, et illico mensam poni iussit. Cumque ex maximo suo comitatu vix decem præsto essent, B pavore namque territi universi diffugerant, imperavit iterum refectorium monachorum pauperibus impleri, eisque ciborum copiam apponi : postea sedit ipse cum suis ad mensam satis morose, seque hilarem et affabilem eis exhibuit. Interim autem, dum adhuc sederet ad mensam, iussit lectum suum in ecclesiam deferri, ibique locum quietis sibi parari. Sublatus est itaque lectus ejus, cunctis videntibus, in ecclesiam, et ibi retro majus altare locum dormituro paraverunt. Positus est etiam ibi, ipso disponente, quidam minister familiaris, qui volentes accedere prohiberet, dicens archiepiscopum diurno labore fatigatum non esse inquietandum. Ipse vero vir Domini surgens a mensa in loco secretiori se cum paucis recepit ; tractans diligenter C quid in articulo instantis necessitatis pro causa Ecclesiæ Dei commodius fieri posset. Constans enim erat quod, si crastinum expectaret diem, procul dubio capiendus esset et carceri mancipandus : quatenus rex ita levius delinquere videretur si sub carceralis custodiæ mora aliqua occasione quasi rege nesciente jugularetur. Et quamvis vir sanctus pro libertate ecclesiastica mori paratus esset, ne tamen causa Ecclesiæ in suo casu pariter occumberet, non quidem evadere mortem sed interim differre consilium habuit. Mutabatur dies iterum in noctem, siquidem usque in crepusculum cœna protracta fuerat et vocavit ad se vir Domini duos conversos religiosos quos in comitatu suo habebat, D quorum unus vocabatur Robertus de Cava, alter vero Scailmannus, et quemdam famulum suum proprium, nomine Rogerium de Brai, strenuum valde et fidelem ; et his tribus tantum consilium, quod de protectione sua inierat, secretius intimavit : præciens ut sine mora parati essent. Ad majorem quoque cautelam, ne scilicet de sua protectione suspicio aliqua saltem in suos oriretur, nullum de suis equis ducere secum statuit, sed quatuor equos aliunde sibi exhiberi fecit. Procurantibus itaque præfatis tribus quos ad hoc negotium quasi fideiores vir Domini prælegerat, adducti sunt statim quatuor dextrarii optimi et prælecti : et extra januam domus, ac si hospitem essent, usque ad horam com-

petentem sub familiari custodia sunt detenti. Sed et ipsum tempus et hora beati viri fugæ quasi divinitus adminiculari et cooperari videbatur. Nam tanta imporium vehementia tota nocte illa erupit, ut nullus ostium domus suæ egredi præsumeret. Tantus etiam tenebrarum horror tam ex nubium et imbrum densitate, quam ex naturali noctis caligine invaluerat ut nec in medio positus quis videri posset. Cum autem omnes portæ oppidi diligenter observarentur, exploratum est per quam portarum competentius et tutius vir Domini elabi posset. Inventum est vero quod nondum ad aquilonarem portam custodiæ adessent. Æstimantibus igitur universis quod archiepiscopus in loco quem ei in ecclesia post altare paratum cognoverant quiesceret, ipse cum præfatis tribus sociis ascensis equis per medium castrum ad portam aquilonarem gressum dirigit : fueruntque ei divino nutu tenebræ noctis pro velamento : et aquarum vehemens inundatio equorum celabat strepitum sicque nullo penitus sentiente per portam septentrionalem egressus est.

Tota igitur nocte illa negotium fugæ accelerans, tandem appropinquante die Lincolnium pervenit. Tantum autem laborem ipsa nocte ex abundantia pluviarum pertulerat, quod pondus aquarum non sustinens cappam suam alleviationis causa bis antequam dilucesceret præcidi fecerit. Ingressus vero Lincolnium apud quemdam civem, cui nomine erat Jacob, qui fratrum qui eum comitabantur familiaris erat, hospitatus est. Mane autem facto, Wintoniensis episcopus, ignorans quod acciderat, cum archiepiscopo locuturus advenit. Cui occurrens Osbernus beati viri camerarius, qui ipsa nocte lectum ejus in ecclesia custodierat, et interrogatus ab eo quidnam ageret archiepiscopus : « Bene, inquit, agit, nam sero præterito a nobis recessit et nescimus quo abierit. » Quod cum episcopo in aure dixisset, ille altum trahens suspirium lacrymisque suffusus : « Cum Dei, inquit, benedictione ! » Rex autem ut archiepiscopum recessisse cognovit, illum se intelligens, internaque cordis anxietate tactus, ex nimia indignatione et furore obmutuit, sed post paululum respirans : « Nondum, ait, finivimus cum isto. » Tunc mittens celeriter iussit omnia ubique maris littora diligenter observari. Ipse vero Thomas apud Lincolnium in domo Jacob die ipso secreto permansit. Et ut melius tutiusque secundum quod imminens necessitas exposcere videbatur posset latere, tunicam conversi induit, et calceamenta grossiora pedibus suis aptavit, iussitque sociis ut eum de cætero non Thomam vocarent, sed Christianum. Et hoc quidem elegantissime, ut scilicet et mutatio fieret in nomine, et veritatis assertio maneret in nuncupatione. Circa crepusculum vero naviculam ingressus est, et tota nocte per fluvium navigando ad domum quamdam religionis quæ dicitur Sempignebam pervenit. Ibi aliquot diebus in granchiis ejusdem domus delitescens, tandem clam nocturnis horis ad mare properavit. In

transitu vero suo apud Chikesand reperit quemdam capellanum, nomine Gilebertum, virum religiosum : ejusdem videlicet ordinis, cujus erant et fratres qui erant cum eo : quem secum venire præcepit. Cum autem ad mare pervenisset, et ibi circa litus paucis diebus latuisset, paratum sibi tandem a quodam sacerdote navigium nocte conscendit, et prospera divino nutu fretus navigatione, cum adhuc magna noctis pars restaret, in partibus Flandriæ, non quidem in portu aliquo sed in sabulo, propter cautelam applicuit. Exigebat igitur necessitas ut pedes iter faceret ; quem laborem insuetum et intolerabilem graviter ferens, sæpius in litore lubrico et arenoso vacillans corruerat. Comites vero itineris videntes tantum virum insolito labore fatigari, jam enim sæpius corruendo manus læserat et vulneraverat, non se facile a lacrymis continebant ; die autem facto apparuit eis puer quidam, cui occurrentes rogabant ut equitaturam quamlibet eis salva mercede sua quæreret et adduceret. Qui currens in proximam villam, et multum ibi moram faciens, multum eos sollicitos ac pavidos reddidit, ne forte explorator esset aut delator. Tandem tamen rediit adducens in manu jumentum instratum, cui tantum pro freno funis ex feno confectus a collo dependebat. Sed quoniam necessitas non eligit, nec quod vult facit, superjecta eidem jumento cappa beatum virum desuper sedere fecerunt, talique equitatura per duo fere milliaria usus est. Tolerabilius vero et honestius æstimans, si pedes incederet, iterum cœpit cum suis ambulare, quinque quemdam vicum ingrederetur, videns eos quædam mulier mirata est, venerabilemque virum diligentius intuens, et nescio quid speciale magnificentique in ejus vultu perpendens, labori illius compatiens, et volens ei beneficium præstare, festina cucurrit in domum suam ut baculum quæreret, quem ei ad sustentandum porrigeret. Arripiens autem veru quoddam fumo et fuligine sordidum, nec non et adipe piscium, qui ex eo dependerant, madidum atque confectum ei porrexit. Cujus ille circa se benevolentiam non spernens, quasi pro magno munere gratias egit. Et quod oblatum fuerat suscepit. Cum vero paululum processissent, stabat miles quidam in foribus domi suæ accipitrem manu tenens, qui videns quatuor viros religionis habitum præferentes præterire et diligentius intuens eos, ait ad circumstantes : « Unus ex istis aut archiepiscopus est Cantuariensis, aut ei simillimus. » Cui respondit frater Scailmannus : « Verene aliquando tu vidisti Cantuariensem archiepiscopum ita gradientem ? » Pervenerunt autem ad fluvium, ubi reperta navicula usque Clarum Mariscum navigio pervenerunt. Abbas autem et fratres loci illius cognoscentes venerandum antistitem inestimabili gaudio repleti sunt, eumque cum omni honore et reverentia officiosissime susceperunt. Mansit igitur ocellus apud eos paucis diebus. Interim quidam ex clericis suis quibus ipse a Northamptona fugiens ut se sequerentur mandaverat, ad eum venerunt.

A Interim venit Richardus de Luci ad Flandrensem comitem, missus a rege Anglorum. Hic audiens archiepiscopum apud Clarum Mariscum morari, siquidem jam de eo sermo circumquaque percrepauerat, accessit ad eum suadens diligenter quidem, sed frustra, quatenus una secum in Angliam ad regem reverteretur, sed intelligens ex responsionibus beati viri se inaniter laborare, cœpit ei minari, dicens se de cætero futurum inimicum. Cui cum vir sanctus diceret : « Homo meus es, et talia mihi loqui non debes ; » ille contra : « Hominium, inquit, meum tibi reddo. » Cui iterum archiepiscopus : « Tu, inquit, illud a me nutuo non accepisti. » Misit itaque venerandus antistes duos abbates ad comitem Flandrensem, petens ut ei conductum præbeat, donec transeat terram ejus. Comes vero, qui regis Anglorum erat consanguineus et partes ejus fovebat, respondit consilium se supra hoc habiturum ; addens etiam se satis potentem, qui unum archiepiscopum in sua dominatione et terra detineat. Quo audito, archiepiscopus suspectam habuit hujuscemodi responsionem ; timens ne forte comes aliquid erga se violenter ageret ut exinde gratiam sibi majorem apud regem pararet. Quapropter retulit verbum istud ad Milonem Carvanensem episcopum qui tunc forte visitationis gratia ad eum venerat. Erat enim idem Milo de Anglia oriundus, vir prudens valde et magnificus ; quique archiepiscopum summa devotione et intima dilectione colebat. Comuni igitur amborum consilio et industria protractum est consilium inter eos usque in noctem, cumque jam nox esset, et tenebræ cuncta occupassent, surgens episcopus cœpit velle recedere ; quem archiepiscopus præeuntibus cereis usque ad portam persecutus est. Tunc jussit archiepiscopus luminaria admovei et quasi aliquid secretius cum episcopo locuturus paululum a circumstantibus avulsus est, sicque ascenso equo albo quem ei episcopus præparaverat, una cum eodem Carvanium usque nocte ipsa pervenit : in crastino mandavit suis ut ei apud Suessionem occurrerent. Tali itaque modo Fländriensis comitis minas evasit et usque Suessionem sine impedimento cum suis, Deo protegente, pervenit. Cognito igitur rex Anglorum quod archiepiscopus in Franciam pervenisset, misit nuntios ad regem Francorum Lodewicum, Gilbertum videlicet Folioth Londoniarum episcopum, et Ricardum de Ivelcestria, qui erat clericus regis, et unum ex summis regni iudicibus, Willelmum quoque illustrem comitem Arundelli, qui venientes ad regem Francorum apud Compendium invenientes ita ad eum locuti sunt : « Meminisse, inquirunt, potest excellentia tua, domine rex, quod cum pax inter te et dominum nostrum regem Anglorum postremo reformata esset, hoc inter cætera constitutum fuisse, ut si quis ex hominibus vestris tam hinc quam inde, aliqua occasione diffugiens, in regnum alterius devenit, continuo sine contradictione requisitus domino suo redderetur. » Et ecce nunc Cantuariensis

archiepiscopus, iudicium domini sui regis declinans, a clanculo et de nocte furtivus absugit et in terram suam pervenit. Rogat itaque obnixè fidelis tuus et amicus dominus noster rex ne in sui contumeliam et pactionum injuriam, præfatum archiepiscopum in regno tuo recipias vel detineas. Ad hæc piissimus rex Francorum Lodewicus: « Pactiones, inquit, de quibus dicitis non recolo, quanquam etsi ita constitutum fuisse constaret, nihil hoc ad archiepiscopum quominus eum libenter videamus et grater suscipiamus et honoremus; cum ipse inter homines regis vestri reputandus non sit, est enim potius dominus regis et patronus. Accedit etiam ad hoc imo et superexcedit quod mansuetudo regni nostri omnibus oppressis patet ad refugium, nam hoc nobis et pietas animi indicit, ut regnum nostrum libertatem quam sonat in nomine exprimere debeat operis attestatione. Pervenit enim ad nostram audientiam quam injuste et quibus de causis rex vester venerabilem virum oderit et persequatur, unde non miramur si vir discretus, tam vitæ suæ quam Ecclesiæ Dei causæ prospiciens, regis furorem declinaverit, et sub nostræ protectionis alas confugerit. Quapropter si scissem ubi inveniendus esset, jampridem ei cum debito honore occurrissem. » Tunc Willelmus comes Arundelli ad ista regi respondit: « Ignoras forsitan, o rex, quod archiepiscopus, quem tanto studio honorare decernis, semper tibi infestus fuit. Ipse enim est, cujus calliditate et ingenio multoties regnum tuum motum et turbatum est. Ipse namque terras tuas vastavit et oppida cepit, regnumque tuum et dominationem ex parte non modica detruncavit. » At rex ad eum: « Nihil, ait, dicitis quominus mihi charus et honorabilis videatur; fecit enim juxta tuam sententiam quod debuit, nam fidelitatem quam domino suo secundum tempus debuit, sinceriter in omnibus et per omnia adimplevit. Fecissetque mihi similia si meus fuisset. Sed ecce pro tantis beneficiis quæ mihi, ut dicitis, inferendo damna, regi vestro contulit, quali eum remuneratione dignum æstimavit. Nunquid ut redderet ei mala pro bonis? Et a propriis effugaret qui ei aliena subjugasset? » Item locuti sunt nuntii ad regem dicentes: « Rogat etiam rex Anglorum amicus tuus quatenus domino papæ mandare digneris, ne archiepiscopo ad gratiam et familiaritatem suam accessum indulgeat, neque mendaciis illius fidem adhibeat. » Indignatus autem rex super improbitate sermonum illorum: « Ego quidem, inquit, mandabo, sed non juxta petitionem vestram. » Vocansque rex fratrem Franconem domini papæ camerarium, qui forte tunc apud Compendium præsens erat: « Domino, inquit, meo papæ Alexandro mea ex parte dico: quatenus si tanti sum apud ejus sanctitatem cui gratiam aut beneficium præstare velit, archiepiscopum Cantuariensem, cum in præsentiam ejus venerit, benigne suscipiat, nullamque adversus eum injustam querelam audiat vel admittat. » Regressis igitur nuntiis et quod gestum fuerat referentibus,

A illico rex Anglorum alios nuntios ad dominum papam sub celeritate destinare curavit, qui archiepiscopum in curia prævenirent et domini papæ cardinaliumque animos ab eo avertereat. Hæc autem sunt nomina eorum qui missi sunt. Rogerus Eboracensis archiepiscopus, Gilbertus Foliot episcopus Londoniensis, Wirecestrensis quoque episcopus et Bartholomæus Exoniensis atque Hilarius Cicestrensis episcopi; Richardus etiam de Ivelcestria et Joannes de Oxenefordia clerici regis; Willelmus quoque comes Arundelli et Guido Rufus, Hugo etiam de Gundovilla et Rainaldus de Sancto Valerico, atque Henricus filius Giroldi familiarissimus regis; et alii etiam, quorum nomina ignoramus. Hi omnes Senonas venientes et præsentiam domini papæ adeuntes, multa de beato viro quibus causam ejus deprimebant in medium protulerunt; quæ eisdem probare non potuerunt, fuitque eorum allegatio tam injuriosa et contumeliosa ut cuidam episcoporum acrius instanti papa diceret: « Frater, tempera te: palam est quod virum innocentem gratis oditis et prosequimini. » Fuit autem summa legationis eorum ut dominus papa ad petitionem regis duos cardinales cum plenitudine potestatis in Angliam dirigeret, qui inter regem et archiepiscopum appellatione remota dijudicarent. Asserebant etiam quod rex in multa humilitate et devotione ad satisfactionem paratus esset, si in aliquo forte excessisset; porro rex hoc faciebat insidiose, sciens cardinalium judicia non esse gratuita, seque facile quod volebat mediante pecunia obtenturum si sub cardinalium judicio sibi agere liceret. Quod dominum papam non latuit: unde et hujusmodi petitioni minime acquiescere voluit, licet multum obnixè cardinales instarent, ut regis petitio effectum consequeretur. Willelmus namque Papiensis, qui unus erat ex majoribus cardinalibus, regi per omnia favebat cæterosque cardinales ut regi faverent induxerat, sed non gratis. Repulsi igitur ab spe impetrandi, regii legati celeriter regrediuntur. Nam episcopis, qui hac legatione fungebantur, non erat tutum archiepiscopum quem in proximo venturum audierant, in curia exspectare. Quartò deinde die venit Senonas archiepiscopus, convocatisque clericis suis, quisnam eorum causam ejus in præsentiam domini papæ competentius posset explicare, cœpit inquirere. Et, quamvis essent inter eos decretorum legisque periti quamplures, et in perorando eloquentissimi et exercitatissimi, nullus tamen inventus est qui hoc negotium aggredi præsumeret. Timebant enim regem, scientes certissime eum latere non posse, quis eorum in curia pro archiepiscopo allegasset. In crastino vir sanctus, habens fiduciam in Domino, venit ad curiam tenens in manu chirographum illud, in quo regis consuetudines continebantur, quod eum apud Clarendonam in defensionem ecclesiasticæ libertatis de manu regis suscepisse prædiximus. Cumque in præsentiam domini papæ venisset et ad pedes ejus se prostravisset, chartam

ipsam explicatam et expansam ante pedes ejus posuit, dicens: « Ecce, Pater sancte, consuetudines regis Anglorum, canonibus et decretis et etiam ipsorum terrenorum principum legibus adversæ, pro quibus exsilium sustinere cogimur; ut eas sanctæ paternitati tuæ ostenderemus et consilium super eis haberemus, advenimus: Jubeat igitur, si placet, sanctitas tua eas legi et audiri. Quisquis enim ista audierit, mirum est si non tinniant ambæ aures ejus, audiens a Christianis contra legem Christianitatis agi et damnatis sanctorum Patrum venerandis institutis novas et inauditas veterum tyrannorum præsumptas abusiones in Ecclesiam Dei introduci. » Hæc cum genibus flexis dixisset, jubente apostolico surrexit et stetit in medio circumstante eum turba clericorum suorum. Cumque ad præceptum domini papæ consuetudines illæ legerentur, et qui legebat primum pronuntiasset capitulum, cœpit venerandus antistes contra propositum capitulum mirabiliter disserere, et regis in hoc intentionem plenius elucidare et detegere; ostendens et convincens ex decretis et legibus, in quibus et quantis quod pronuntiatum fuerat, sanctorum Patrum canonibus obviaret, quantumque discrimen Ecclesiæ Dei immineret, si rex quod intendebat obtineret. Similiter fecit ad singula capitula domino papa eum libenter audiente et assertiones ejus diligenter per singula notante. Cardinales tamen, qui accepta a rege pecunia partes ejus fovebant, multam vexationem beato viro in sua causa præstiterunt, præcipue Willelmus Papiensis, qui præ cæteris regi erat amior et familiarior; hic enim beatum virum modis omnibus impedire satagens, ad singula insurgens; seque ei objiciebat multa proponens, et multa inquirens, quæ vir venerabilis sicut fila aranearum sine difficultate et hæsitatione vel solvebat vel convincebat. Putabat enim iste Willelmus quod archiepiscopus oratione uteretur aliena et non propria; et quia si posset eum a tramite sui sermonis deflectere, continuo eum irrisioni et confusione habendum. Sed et ipse intelligens Willelmum sibi ex directo obniti, aliquoties eum reciproco sermonis excursu ita suis intricavit et illaqueavit objectionibus ut omnibus manifestum fieret, quod non solum propriis uteretur viribus et disertitudine, verum quod insuperabilis esset ingenii et eloquentiæ. Cumque tam in expositione causæ suæ quam in contentione cum adversariis pars magna diei consumpta fuisset, erant enim sexdecim capitula consuetudinum illarum, ad quæ stando responderat, admirans tandem dominus papa ejus magnificentiam atque præstantiam, vocavit eum ad se, jubensque eum juxta se sedere, ait: « Bene veneris, frater charissime. » Cumque congaudens eum bene venisse sæpius repetisset, gratias ei agere cœpit, quod tantum onus tamque arduum negotium sibi assumpsisset, quod videlicet Ecclesiam Dei tam periculosis temporibus, contra tyrannorum assultus tueri præsumpsisset. Ipse quoque venerandus antistes eum debita humilitate et reverentia domino papæ

A multiplices gratias retulit, quod eum tanto honore dignatus fuerit. Tunc dominus papa consuetudines illas perpetuo damnavit, et observatores atque executores earum æterno anathemati subdidit. Vir igitur Domini aliquanto tempore in curia demoratus tandem cum licentia et consilio domini papæ Pontinicum se contulit, ibique per biennium ferme stetit. Pontiniacenses vero de adventu tanti hospitis supra modum gavisii sunt, gratias agentes ei quod ad eos declinasset, maxime autem domino papæ qui eos tanto hospite honorare dignatus fuerat: exinde in multo charitatis et devotionis fervore archiepiscopo et suis omnia necessaria tam in victu quam vestitu omni tempore quo apud eos mansit abundantissime procuraverunt. Ipse vero vir reverendissimus quam sancte, quam religiose se ibidem habuerit referre super sedemus, ne et fratribus nostris notum ingeramus et brevitatis metas excedamus. Illud tamen silentio prætereundum non est quod inter cætera sanctæ æmulationis studia etiam habitum monachilem ibidem concupivit et accepit. Misso autem ad dominum papam tunc temporis Senonis commorantem secretius nuntio et habitum religionis sibi ab eo fieri, benedicti et transmitti postulavit et impetravit; domino papa ita inter cætera rescribente: « Misimus tibi, frater dilecte, habitum, non qualem voluimus sed qualem habuimus. » Cognoscens vero rex Anglorum in quanto honore a domino papa venerandus pontifex susceptus fuisset et quod in Pontiniaco locum sibi mansionis delegisset, cum jam in ipsum desævire non posset, in suos inaudito crudelitatis genere debacchatus est. Præcepit namque ut ubicunque aliquis de cognatione ejus vir vel mulier inveniri potuisset, exhæreditatus et spoliatus bonis propriis a regno pelleretur, exacto prius ab eo sacramento quod Pontiniacum contristandi archiepiscopum gratia proficisceretur. Tunc expulsi sunt senes pariter et juvenes ad cognationem illius pertinentes, necnon et mulieres cum pueris et lactentibus in exsilium ire coactæ sunt. Reditus quoque archiepiscopales et totum archiepiscopatum rex propriis usibus addidit: constituto super negotia episcopatus quodam viro laico sceleratissimo, nomine Randulfo de Broc; qui et ipse adversum virum Dei semper pro posse inimicitias exercuerat. Cum autem archiepiscopo hæc omnia innotuissent, in multa constantia magnanimiter accepit, parvipendens damna terrena, suorum exsilia, dummodo Ecclesia Dei quandoque pacem consequeretur. Igitur archiepiscopus lectioni et orationi cæterisque sanctæ conversationis studiis propensius insistens per biennium Pontiniaci quievit. Sed nec ibi eum diutius quietum manere regis Anglorum malignitas passa est. Excogitans namque quæ callide qualiter etiam inde ejicere posset, misit quosdam abbates ordinis Cisterciensis ad generale capitulum ordinis improprians eis bona quæ ordini contulerat; deinde eorum ingratitude exprobrans quod scilicet in contumeliam sui archiepiscopum suscepissent, et necessaria ei jam multo tempore minis-

trassent. Quo cognito, archiepiscopus præcavens ne A sui causa aliquod detrimentum ordo incurreret, ad regem Francorum Ludovicum qui eum multoties multis et instantissimis precibus ad se venire rogaverat, venit: Senonisque apud sanctam Columbam reliquum tempus exsilii sui rege omnia necessaria ministrante peregit. Igitur rex Anglorum, convocato concilio episcoporum et procerum apud Clarendonam, exegit ab eis sacramentum quod nullus eorum solatium aliquod archiepiscopo præstaret aut mandatum ei dirigeret, vel certe litteras ab eo missas susciperet. Addidit etiam ad sacramentum quod nullus litteras seu nuntios domini papæ susciperet, vel ad eum in aliquo negotio appellaret, sed ad regis præsentiam. Constituit quoque ne quis absque licentia ipsius et litteris transfretaret. Posuit etiam B ad singulos maris portus custodes qui neminem transire permitterent, et de transmarinis partibus venientes diligenter scrutarentur, ne quis litteras domini papæ vel archiepiscopi in regnum ejus inferret. Constituit præterea ut si quis cum litteris deprehensus fuisset, vetuste quassatæque naviculæ impositus in altum pelagus duceretur ibique solus cum ipsa navicula sine remo fluctibus committeretur. Episcopis vero sacramentum modis quibus poterant præstare detractantibus, rex tandem multum diuque exoratus indulisit, ut verbo tantum promitterent, laici autem juraverunt: Tali calliditate usus est rex quoniam audierat quod dominus papa universos episcopos regni ad se vocare disposuisset. C Clauso igitur regno iterum universos apud Londonias rex adesse imperat; ubi cum convenissent cæpit rex agere de consecratione filii sui et cum murmurantibus episcopis et ad invicem colloquentibus et dicentibus illicitum hoc esse ut in absentia archiepiscopi tale quid præsumeretur, cum ad illius singularem dignitatem regis inunctionem pertinere nullus ambigeret, inventi sunt tres episcopi, Rogerius videlicet Eboracensis et Gilbertus Londoniensis atque Jocelinus Salesbiriensis, qui propter ejus absentiam minime differendum dicerent seque paratos esse ut in hoc voluntatem regis exsequerentur. Igitur, rege dilationem non differente, consecratus est filius ejus memoratis tribus episcopis quæ ad celebritatem consecrationis pertinebant prosequentibus, cæteris D nec subterfugere valentibus, nec manum apponere volentibus. Exinde diversis modis agitata est causa Ecclesiæ Cantuariensis. Nec tamen ad effectum pacis venire potuit, licet rex Francorum Ludovicus in pluribus colloquiis quæ interim cum rege Anglorum habuit multum institerit qualiter pax et concordia inter regem et archiepiscopum reformaretur; ipse etiam dominus papa mittens aliquoties legatos suos, regem ad pacem Ecclesiæ Dei paterna affectione et litteris provocabat et verbis; sed nihil proficiebat, intelligens quod non nisi manu forti cum ipso agendum esset: scripsit ei tandem mandans et exhortans, rogans et præcipientes quatenus Ecclesiæ Cantuariensi, quæ jam multo tempore ex absentia pastoris labo-

raverat, pacem redderet et cum archiepiscopo concordiam faceret. Alias etiam litteras secretius misit posuitque in manu cujusdam episcoporum Franciæ in quibus de interdicto regni Anglorum expressa continebatur sententia, quatenus videlicet si rex contemneret admonitionem apostolicam, continuo regnum ejus interdicto supponeretur. Quod regem non latuit. Condixeruntque inter se reges colloquium de pace Ecclesiæ tractaturi. Occurrerunt autem ad colloquium fere omnes episcopi Franciæ et Normanniæ, maxime illi quibus pondus hujus negotii dominus papa specialiter imposuerat. Tandem igitur vix et post multa facta est pax inter regem et archiepiscopum rege omnes omnino querelas et jura ecclesiastica in libertate canonica dimittente. Verum tamen osculum pacis rex archiepiscopo porrigere recusavit. Dispositum est autem ut in crastino in celebratione missæ archiepiscopus a sacerdote pacem accipiens regi porrigeret; sed rex hujusmodi consilium callide illudens mox ut ingressus est ecclesiam præcepit ut pro defunctis missa ageretur in qua pacem minime dari sciebat. Hoc solum suspicioni patuit et argumento fuit, quod non in vero corde rex cum archiepiscopo pacem fecisset. Ipse vero archiepiscopus reversus Senonas cæpit disponere reditum suum ad propria misitque ante faciem suam Cantuariam magistrum Joannem Salesburiensem qui postea Carnotensis episcopus fuit ut synodum solemniter celebraret, et eos qui excommunicatis commnicaverant injuncta pœnitentia absolveret. C Igitur vir Domini primo die septimi anni exsilii sui egressus est de Senonensi urbe ad sedem propriam reversurus, accepto a rege Anglorum in conductu quodam clerico ejus nomine Joanne de Oxenfordia.

Cumque in finibus Flandriæ ad mare venisset in loco qui dicitur Witsand, cognovit ibi quod tres illi episcopi qui coronationem regis junioris sicut prædictum est sibi indebite usurpaverant, apud Doveram ei occurrissent ejusque ibi præstolarentur adventum; ipse vero citius accito puero nomine Osberno tradidit ei in manu litteras domini papæ præcipientes ut celeriter mari transito litteras ipsas tribus prædictis episcopis apud Doveram constitutis porrigeret. Quas D cum episcopi accepissent et ex tenore earum se excommunicatos cognovissent, vehementer animo consternati reversi sunt; archiepiscopus vero paratis navigiis mare ingressus est prospereque navigans cum Angliæ appropinquasset, noluit apud Doroberniam applicare ne forte excommunicati illi adhuc ibi essent quorum vitabat occursum; divergit autem ad alium portum qui dicitur Santwits qui locus suus erat proprius ibique applicuit. Tres vero proceres, Raynaldus scilicet de Garena et Gervasius de Cornhilla et Randulfus de Broc, qui cum præfatis episcopis Doveram venerant, archiepiscopo apud Santwits occurrerunt habentes in proposito ut ei si forte in aliquo possent adversarentur. Conquesti sunt autem quasi ex parte regis quod clericos

Francigenas in regnum adduxisset, dicentes oportere eum fidejussores vel obsides pro eis dare ne quid forte mali in regno machinarentur. Ipse vero, quamvis eos responsione indignos reputaret, respondit tamen cum voluntate et licentia regis se eos adduxisse, nihilque ex iis quæ illi fieri exigebant se facturum. Spreta igitur verbis eorum et cavillationibus, profectus est Cantuariam. Processerunt autem ei obviam in lætitia et exultatione monachi cum clero et populo universo, eumque gaudentes et Deum magnis vocibus colaudantes in locum suum introduxerunt. Circa viginti vero dies ante nativitatem Domini Cantuariam ingressus est. Ipsisque diebus solito propensius orationi et eleemosynarum largitioni instabat, faciebat quoque justitiam iis qui iniquo oppressi fuerant iudicio, personarumque acceptione prorsus postposita, nulli contra justitiam parcebat, sed in multa libertate spiritus juste quod justum erat prosequabatur. Clericos etiam regis qui laica auctoritate ecclesias occupaverant admonerat et eas pristinis possessoribus restituebat. Interim episcopi illi quos apostolica auctoritate apud Doroberniam excommunicatos paulo ante memoravimus, mare celeriter transeuntes regem adierunt prostratique pedibus ejus satis invidiosa et maligna relatione qualiter cum ipsis egerit Cantuariensis archiepiscopus insinuaverunt, asserentes non esse pacificum ingressum ejus in regnum; ad dentes etiam non tam eum fecisse ipsorum causa quam in contemptum regis. His auditis, rex furibundus in penetralia sua ingressus est circumstantibusque militibus et ministris ignaviam eorum vehementer eis cœpit improperare, quod scilicet illud sibi a vilissimo clerico tanto jam tempore patienter tulissent. Erant autem inter astantes quatuor milites quorum hæc sunt nomina: Raynaldus filius Ursionis, Willelmus de Traci, Hugo de Mauvilla, et Richardus Brito, qui cognoscentes verbum regis ex multa animi indignatione prolatum credentesque quod quidquid de archiepiscopo daret gratum ei foret, jam de animadversione in virum Dei cogitare cœperunt. Collocuti sunt igitur mutuo sicque pari consensu a curia, nemine sciente, recesserunt, iterque in Angliam cum magna festinatione direxerunt. Venientes autem in fines Cantuarie congregaverunt turbam militum secum, dicentes regis esse voluntatem et præceptum ut archiepiscopus vel capiatur vel interficiatur. Milites vero veritatem ignorantes et regem timentes, simul cum eis Cantuariam profecti sunt; veneruntque illuc quinto die a nativitate Domini circa horam nonam cum jam archiepiscopus a mensa surrexisset; quatuor autem milites qui cæteris ducatum præbebant, relictis aliis extra, venerunt ante palatium archiepiscopale ingressive aulam, servientes qui ad mensam ministraverant, adhuc comedentes reppererunt. Videns autem eos et cognoscens quidam Willelmus filius Nigelli, occurrit eis, salutavitque eos et allocutus est; qui cum audisset ab eis quod cum archiepiscopo

PATROL. CXC.

A loqui vellent, ingressus est cameram ubi archiepiscopus cum monachis et clericis suis colloquens sedebat, insinuans ei stare foras quatuor milites de familia regis, qui cum eo loqui desiderarent: et archiepiscopus: « Fac, inquit, eos venire; » et statim iste Willelmus introduxit eos: cumque ingrederentur, vir Domini attentius loquebatur cum quodam monacho et non respexit eos. Ipsi vero nemini quidquam locuti directo gressu usque ante pedes viri Dei venerunt, ibique nec ipsi archiepiscopo aliquid sederunt dicentes. Ingressus fuerat cum eis quidam sagittarius nomine Randulfus, qui et ipse post eos in pavimento sedit. Expleto tandem vir Domini colloquio convertit se ad eos, et videns eos tacentes intentissime intuitus est eos. Tandem fertur eos salutasse. Dicunt tamen quod non omnes, sed solum Willelmum de Traci expresso nomine salutaverit. Ipsi vero salutationem ejus non curantes, nec quidquam penitus respondententes, sese mutuo respexerunt; fertur tamen Raynaldus filium Ursionis quasi ex contemptu dixisse: « Deus te adjuvet. » Vir autem Domini videns facies eorum alteratas ipsosque perseverantes in taciturnitate mirabatur in aspectu eorum. Tandem Raynaldus filius Ursionis irato vultu erupit in vocem, et ita locutus est: « Verba, inquit, mandat tibi rex per nos de partibus transmarinis; dic utrum ea velis audire secretius an in omni audientia. » Et archiepiscopus: « Sicut, inquit, vultis. » — « Imo, ait Raynaldus, sicut tu vis. » Tunc præcipiente eo egressi sunt clerici extra domum in aliam cameram nullusque suorum remansit præter ostiarium. Raynaldus itaque cœpit proponere quædam quasi mandata regis, sed statim in initio sermonis intelligens vir Domini quo tenderet et quid dicturus esset: « Verba, ait, ista non sunt occultanda. » Dixit ad ostiarium: « Dimitte ostium et revoca eos qui egressi sunt, neque enim debeo eos a consilio meo separare. » Dum autem solus esset in camera cum militibus, occasione solitudinis cogitaverunt eum interficere; sed cum non haberent gladium nec aliud quid unde id perficerent, cum baculo crucis quæ ex more semper ante eum erat eum prosternere meditabantur. Hoc postea ipsis consentibus ita fuisse innotuit. Regressis itaque clericis in cameram, cœpit iterum Raynaldus verbum proponere et dicere: « Mandat dominus rex se tecum pacem bonam et plenam corde perfecto fecisse, te autem eam non bene servasse; nam per civitates suas et castella cum multitudine armorum te transisse audivit: necnon et archiepiscopum Eboracensem cum episcopis qui in coronatione filii sui ei obsecuti sunt excommunicasse et alios plures de suis fidelioribus de ecclesiis expulisse. Omnia ista non carent suspicione, quin potius manifestum est te filii sui coronam velle auferre, teque ei in omnibus et per omnia adversari. Scire igitur vult dominus noster rex utrum de his responsurus curiam illius ingredi velis. » Tunc archiepiscopus: « Habes, inquit, amplius aliquid dicere? si habes dic: » — « Prius,

4

ait Raynaldus, audiemus responsum tuum. » — A
 « Non, inquit archiepiscopus, coronam filio regis
 auferre, vel honorem ipsius in aliquo deprimere
 volo; sed potius regnum ejus et gloriam exaltare
 in omnibus desidero. Regnum vero ejus et Eccle-
 siam nostram cum licentia ipsius et conductu in-
 gressus sum, nec debet mihi dominus rex inde
 calumniam præstruere, si homines Ecclesiæ nostræ
 honorem nobis debitum impendentes nos per ali-
 quantulum itineris spatium comitatis sunt; episcopos
 vero de quibus locutus es, non ego sed dominus
 papa excommunicavit, tum quia quod suum non
 erat in coronatione filii regis usurpaverunt, tum
 quia post perpetratam præsumptionem ad satisfac-
 tionem vocati venire contempserunt. Verumtamen
 si aliquo excessi, in curia domini regis vel ubicun-
 que ei placuerit quod justum fuerit exsequi pa-
 ratus sum. » Imo, ait Raynaldus, per te excommu-
 nicati sunt episcopi, et ideo vult et mandat
 dominus rex, ut tu eos celeriter absolvas. « Non
 nego, inquit vir sanctus, per me id factum, sed
 non a me tamen. Unde nisi prius dominum papam
 qui sententiam dedit cum debita humilitate et sa-
 tisfactione adierint, per me minime absolvi pote-
 runt. » Tunc Raynaldus cum furore ait: « Mandat
 igitur rex quatenus de terra sua celeriter et sine
 mora exeas cum clericis tuis alienigenis et omnibus
 ad te pertinentibus; ne unus quidem remaneat,
 quoniam de cætero nec te ipsum tueri poteris. » Ad
 hæc archiepiscopus: « Nunquam, ait, ab hac hora
 et deinceps inter Ecclesiam meam et me mare in-
 terveniet, nisi per pedes illius tractus fuero; neque
 enim ut fugerem veni, semper hic me invenire
 poteritis; vos quoque talia mihi ex parte regis di-
 cere non debuistis: cognosco enim ego prudentiam
 et modestiam illius quod ista mihi non mandaret. »
 Responderunt omnes una voce asserentes quod rex
 ita mandasset: « Item, ait vir sanctus, possem ego
 et deberem juste conqueri de hominibus regis qui
 multas mihi dehonestationes et gravamina postquam
 ingressus sum sedem meam intulerunt. Nam inter
 cætera homines meos percusserunt, summarium
 meum abscisa cauda dehonestaverunt; dolia quoque
 cum vino quod rex ipse mihi contulerat et huc ad-
 vehi fecerat violenter rapuerunt. » Ad hæc Hugo
 de Maurevilla: « Si homines, inquit, regis erga te
 vel tuos in aliquo excesserunt, quare non hoc prius
 intimatum est regi, et non tu propria auctoritate in
 eos vindicasses, eosque excommunicasses? » Et vir
 sanctus ad eum: « Hugo, inquit, quam erecto capite
 incedis! Si quis in aliquo jura ecclesiastica temera-
 verit, et satisfacere contempserit, nullius expectata
 licentia justitiam faciam. » Ad hæc Raynaldus:
 « Nimis, inquit, magnæ sunt minæ istæ. » His dic-
 tis, exsistentes cum impetu milites surrexerunt et
 steterunt ante virum Dei, dixitque Raynaldus:
 « Thoma, ex parte regis te diffudicio. » Id ipsum et
 cæteri milites una voce conclamaverunt. Tunc dixit
 eis vir sanctus: « Scio quia ad me occidendum

venistis, sed Deum facio clypeum meum. » Percu-
 tiensque manu sua crebro cervicem propriam: « Hic,
 ait, hic me invenietis. » Tunc egressi sunt milites
 archiepiscopo vehementer comminantes, et præcipientes
 ex parte regis ut diligenter servaretur ne forte
 effugeret. Ministris etiam quos in aula reppererunt,
 ex nomine regis terribiliter comminati sunt di-
 centes quia quisquis cum archiepiscopo remaneret,
 regis inimicus et morte dignus haberetur. Audiens
 autem vir sanctus minas eorum, surrexit et
 usque ad ostium cameræ secutus est eos, comminans
 sibi militi dixit: « Quid dicis? dic, dic. »
 Illi vero non attendentes verbum illius pertransie-
 runt. Reversus itaque vir sanctus ad suos, sedit
 supra lectum suum. Cui Joannes Saresbiriensis:
 « Hæc, inquit, consuetudo tua semper fuit et est, ut
 quod tibi soli videtur illud semper et dicas et facias. »
 Et vir sanctus ad eum: « Quid vis, ait, domine
 Joannes? » et Joannes: « Consilium, inquit, tuum
 debuisses vocasse, sciens certissime quod milites
 isti nihil aliud quærant adversum te, nisi tantum
 occasionem ut te morti tradant. » Cui vir sanctus:
 « Omnes, inquit, mori habemus, nec timore mortis
 a justitia flecti debemus: paratior sum pro Deo
 et justitia Ecclesiæque Dei libertate ad mortem
 excipiendam, quam illi ad inferendam. » — « Nos,
 inquit Joannes, peccatores sumus et nondum ad
 mortem parati, neminemque video qui gratis mori velit
 præter te. » Et ille inquit: « Domini voluntas fiat. »
 Interim egressi milites armis se munierunt inermem
 aggressuri. Cæteri enim milites, qui foris expecta-
 verant, dum illi cum viro Dei loquerentur, sub tunicis
 suis loricati venerant. Quod cum nuntiatum fuisset
 ei dixerunt monachi ad eum: « Domine, veni in
 ecclesiam, nam homines isti vel ad captionem vel
 ad interfectionem tuam se præparant. » Et ille ait:
 « Non timeo eos: hic expectabo quidquid Deo pla-
 cuerit. » Milites vero jam parati cum terrore et stre-
 pitu ad januas aulæ accesserunt, quas obsæratas
 reperientes nulla vi, quanquam id totis nixibus ten-
 taverunt effringere potuerunt. Erat autem cum eis
 quidam Robertus de Broco qui omnes aditus et di-
 verticula domus noverat: qui ait ad eos: « Sequi-
 mini me, introducā enim vos alia via. » Eo igitur
 ducente venerunt per pomarium et usque ad came-
 ram pervenerunt. Sed cum nec ibi ingressum inve-
 nirent, ascendit prædictus Robertus per deambula-
 torium, quod ibi de veteri tunc renovabatur, ut
 aperiret ostia; quos adesse sentientes qui intus cum
 viro Dei erant, omnes fugerunt præter aliquot mo-
 nachos et unum clericum cui nomen magister Ed-
 wardus. Hi apprehendentes venerabilem virum,
 adhuc enim sedebat, coeperunt eum reluctantem et
 renitentem atque contradicentem inter manus suas
 ad ecclesiam portare. Circumspicientes autem vide-
 runt curiam plenam armatis et pomarium viasque
 quibus ad ecclesiam pergebatur, præoccupatas mil-
 litibus et obstupuerunt. Tunc diverterunt ad aliud
 ostium secretius quod multo tempore clausum er-

obseratum nulli transitum præbuerat. Præcurrit autem unus ex monachis volens tentare si forte seram viribus effringere posset, sed mox ut eam tetigit, divino nutu, mirante ipso et omnibus qui aderant, ita in manus ejus collapsa est ac si ostio minime adhæsisset. Tunc monachus: « Apprehendite, inquit, eum et apportate. » Qui accipientes eum cœperunt portare nec dimiserunt donec in ecclesiam eum introduxerint. Substitērunt tamen antequam in ecclesiam venirent; bis in claustro, et semel in capitulo. Nam ipse irascens eis reluctabatur et elabebatur de manibus eorum nolens se portari ab eis. Ingresso igitur viro Dei in ecclesiam, respicientes monachi viderunt milites jam ingredi clastrum: clausērunt contra eos januas ecclesiæ; videns autem vir Dei claudi januas dixit: « Per sanctam obedientiam præcipio ut sine mora aperiantur: non enim debemus facere castellum de domo Dei. » Iterum arriperunt monachi virum Dei, et cœperunt eum per gradus in chorum deducere. Quibus ipse ait: « Dimittite me, et recedite: nihil hic habetis facere: permittite Deum secundum voluntatem suam disponere de meo negotio. » Interim venerunt milites in ecclesiam terribiliter clamantes et vociferantes: « Ubi est Thomas proditor regis? » Vir autem Domini ad ista nihil respondit. Clamaverunt igitur iterum et dixerunt: « Ubi est archiepiscopus? » Tunc vir sanctus: « Et sacerdos, inquit, et archiepiscopus sum: et si me quæritis, ecce invenistis. » Hæc dicens descendit obviam eis de gradibus quos ascenderat, divertensque in partem ecclesiæ aquilonarem, ibi ad murum prope altare beati Benedicti substitit. Accedentes igitur ad eum quatuor milites memorati, et quidam clericus quem secum adduxerant cui nomen Hugo Malus clericus: dixerunt ei: « Absolve celeriter episcopos regis, quos excommunicasti. » Quibus ille: « Non faciam, inquit, aliud nisi quod jam dixi et feci. » Tunc cœperunt ei minari mortem. Quibus ille respondit: « Minas vestras non timeo, nam mori pro Deo paratus sum; verumtamen homines meos dimittite neque contingatis eos. » Injecerunt igitur manus in eum, cœperuntque eum fortiter trahere, nitentes eum imponere humeris Willelmi et de ecclesia ejicere. Sed vir sanctus firmiter stabat in gradu suo nec loco moveri potuit, magister namque Edwardus, qui solus ex omnibus suis cum eo remanserat, validissime eum contra eos retinebat. Cumque Rainaldus filius Ursionis qui primus injecerat manus in eum, vehementius instaret, excutiens se vir Dei impegit eum a se: ita quod fere corruit super pavimentum, dicens illi: « Recede hinc, homo meus es: contingere me non debes. » Et Raynaldus ait: « Nec fidem nec hominum tibi debeo, contra fidelitatem regis. » Videns igitur Raynaldus quod a loco moveri non posset, timensque ne a populo qui ad audiendas vespervas convenerat eriperetur, evaginato gladio jam percussurus appropinquavit. Videns vero vir sanctus martyrium suum imminere jamque cominus stare percussorem: junctis mani-

bus, operuit oculos suos caputque inclinans percussori dedit. « Deo et beato Dionysio sanctoque Eifego me commendo! » hæc cum dixisset, accessit Raynaldus et percussit eum ex obliquo fortiter in capite amputavitque summitatem coronæ ejus pileumque dejecit. Lapsus est ensis supra lævam scapulam, inciditque omnia vestimenta illius usque ad nudum. Magister vero Edwardus qui juxta virum Dei stabat, videns ictum imminere, jecit brachium econtra quasi eum protecturus, quod fere penitus abscisum est. Tunc accessit Willelmus de Traci, grandique ictu percussit in capite, qui tamen adhuc minime cecidit. Item percussit idem Willelmus enixius, et ad illum ictum corruit vir sanctus pronus in pavimento. Richardus vero Brito jam in pavimento prostratum percussit, fregitque ense suum per medium ad lapidem oppositum. Dum hæc agantur Hugo de Maurevillo in abigendo populo qui imminabat occupatus erat, et ita contigit quod manu sua non percussit eum. Hugo vero Malus clericus omnium hominum sceleratissimus accedens ad jacentem posuit pedem supra collum ejus, gladiumque defigens in capite spargebat cerebrum ejus supra pavimentum, clamans et dicens: « Eamus, mortuus est enim proditor. » His igitur gestis, egrediuntur milites de ecclesia per viam qua venerant, gladios habentes in manibus et vociferantes: « Regales, regales. » Dimiserant autem interim in camera archiepiscopali Robertum de Broco, et quosdam alios ad custodiam rerum quæ ibi erant. Quo iterum reversi, statim fregerunt arca et scrinia, accipientes aurum et argentum et vestes et libros, etiam privilegia et universa quæ ibi reperta sunt: diriperunt quoque etiam equos omnes et universa omnino quæ in domibus archiepiscopali-bus usui apta invenire potuerunt. Monachi vero emissa multitudinis populi de ecclesia clausērunt ostia: colli-gentesque super pavimentum fusum sanguinem et cerebrum novi martyris reposuerunt in vasa. Tulerunt quoque corpus sanctissimum et exposuerunt ante majus altare ubi et pernoctavit, circumsedentibus monachis in magna tristitia et mœrore: subposuerunt autem et vasa ad susceptionem sanguinis defluentis: non ignorantes pretiosissimum esse martyris sanguinem qui pro Dei amore et Ecclesiæ libertate fusus fuerat. Mane facto, venit quidam ostiarius regis Robertus scilicet de Broco, missus a Randalpho de Broco qui convocatis monachis dixit: « Terra vacuata est a proditore, qui sicut vivus ita etiam et mortuus meruisset inhoneste tractari. Nunc igitur tollite eum de medio, et projicite in locum ubi nesciatur, alioquin noveritis eum vilissime per pedes extrahendum et per frustra discerptum porcis et canibus projiciendum. » Timentes igitur monachi acceperunt corpus sanctum et exuerunt illud vestimentis suis. Cumque vestimenta illa, quæ usus necessarius exigere vibebatur, sustulissent: invenerunt subtus habitum monachi, id est cucullam, et sub cuculla ad carnem cilicium asperrimum, demum etiam sub femoralibus lineis femoralia cilicina nihilominus as-

perrima. Ipsa quoque vestimenta ita arte quadam et modis aptata erant ut facile possent exui et indui propter disciplinam. Crebro siquidem flagellabatur; ipsa etiam die qua passus est, tertio flagellatus asseritur. Passus est autem ab incarnatione Domini millesimo centesimo septuagesimo primo, quinto die a nativitate Domini, feria vero tertia. Dicendum etiam quod feria tertia natus est et baptizatus idem vir beatissimus; feria tertia de Northamptona fugit, feria tertia mare transiit, feria tertia nihilominus in reditu suo transfretavit, et feria tertia sicut prædictum est martyrio coronatus occubuit. Porro monachi videntes virum beatissimum omnia sancti-

tatis et religionis insignia in oculis suis habentem inæstimabiliter gavisi sunt, et admirantes dicebant mutuo: « Ecce vere monachum et vere eremitam; ecce vere martyrem, qui non solum in morte sed et in vita tormenta passus est. » De dolore igitur quem de morte illius conceperant, inenarrabiliter consolati gaudentes et exultantes in Domino securique de patrociniis ejus eum cum maximo honore et alacri devotione in crypta abditissima sepelierunt. Ubi crebra et innumera sanitatum et miraculorum beneficia per ipsius merita fidelibus conferuntur. Præstante Domino nostro Jesu Christo, qui cum Patre et Spiritu regnat sancto in sæcula. Amen.

SANCTI THOMÆ

CANTUARIENSIS ARCHIEPISCOPI ET MARTYRIS,

VITA TERTIA

AUCTORE WILLELMO FILIO STEPHANI (1).

PROLOGUS.

Ad Dei omnipotentis gloriam, et perpetuam beati Thomæ memoriam, et ad omnium legentium vel audientium profectum et ædificationem, ipsius boni archipræsulis et martyris Thomæ vitam et passionem, ego Willelmus, filius Stephani, scribere curavi: ejusdem domini mei concivis clericus et convictor; et ad partem sollicitudinis ejus oris ipsius invitatus alloquio, sui in cancellaria ejus dictator; in capella, eo celebrante, subdiaconus; sedente eo ad cognitionem causarum, epistolarum et instrumentorum quæ offerebantur, lector; et aliquarum, eo quandoque jubente, causarum patronus: concilio Nor-

thamptoniæ habito, ubi maximum fuit rerum momentum, cum ipso interfui; passionem ejus Cantuarie inspexi; cætera plurima, quæ hic scribuntur, oculis vidi, auribus audivi, quædam a consociis didici re-
toribus.

Plato rem publicam oratione formavit; situm Africæ in historia sua Sallustius descripsit, occasione Pænorum Romanis rebellium, et Romanorum ad eos subjugandos sæpius transmissorum; et ego situm et rem publicam Londoniæ occasione beati Thomæ.

(1) Libellis Ed. Grim et Rogeri Pont. e mss. Paris. et Lond. transcriptis et nunc primum vulgatis, nihil nec notarum nec variantium hic adjiciam. At Will. fil. Stephani textum, editum olim a Sparkio, totum contuli cum cod. ms. qui in biblioth. Bodl. [Douce sub n. 287] servatur: et pleraque quæ in eo codice habentur, in codice Sparkii ommissa, ut suspsectæ auctoritatis uncinis inclusi. Codex Doucianus

C in initio imperfectus est, scilicet ubi occurrit famosa ista urbis Londoniensis descriptio; quocirca usus sum editione istius tractatuli, quæ in Lelandi Itinerario impressa est. Præter ea quæ codex Doucianus indubie meliora habet, pauca sunt quæ ne pereant, imo ne meo judicio nimis fidere cogantur lectores, textui subjeci.

DESCRIPTIO

NOBILISSIMÆ CIVITATIS LONDONIÆ

Inter nobiles orbis urbes, quas fama celebrat, civitas Londoniæ, regni Anglorum sedes, una est,